

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRE/A D'EDUCACIÓ INFANTIL

La problemàtica de la despoblació en l'àmbit escolar a la comarca de Els Ports

Nom de l'alumne/a: Mireia Fuster Ejarque

Nom del tutor/a de TFG: Miquel Joan Ortells Roca

Àrea de Coneixement: Teoria i Història de l'Educació

Curs acadèmic: 2019/2020

AGRAIMENTS

Vull donar especialment les gràcies a Rosa García, Mari Carmen Ejarque, Marisa Grifo, Carmen Carbó i Carmen Porcar per la col·laboració i disponibilitat del seu temps per a contestar-me a les entrevistes que els vaig realitzar.

També agrair als ajuntaments de la comarca de Els Ports per obrir-me les portes dels arxius municipals, i donar-me facilitats per trobar allò que era del meu interès.

D'altra banda, agrair al meu tutor del TFG per la seua dedicació, temps i consells per a poder superar les dificultats que se'm van mostrar en el present treball, així com la informació que m'ha ofert que ha sigut d'ajuda per a complementar aquest treball.

Finalment, i no per això menys important, agrair a la meua família i a totes les persones que de manera directa o indirecta han fet possible que arribe fins ací, i han fet que puga aconseguir els meus objectius.

RESUM:

L'escola rural és un món desconegut per a molta gent, i especialment el vincle que guarda amb la despoblació d'aquestes zones. El present treball pretén acostar-se a l'impacte que han patit les escoles de la comarca dels Ports, a la província de Castelló, com a conseqüència del declivi demogràfic que arrossega des de principis dels anys seixanta, a causa de l'èxode rural incentivat per la falta de treball en el sector primari. Amb aquest estudi es vol donar a conèixer una comarca oblidada, i especialment donar a conèixer el paper de l'escola al llarg del segle XX. Per fer possible aquesta investigació el treball combina la realització d'entrevistes en profunditat a habitants d'aquesta comarca per a fer un treball que s'acoste el més possible a la realitat, a més de documents històrics i estadístiques demogràfiques que han sigut un suport complementari per a dotar de credibilitat aquest treball.

PARAULES CLAU/DESCRIPTORS: Declivi demogràfic, escola, despoblació rural.

ABSTRACT:

The rural school is an unknown world for many people, and especially the link that saves with the depopulation of these zones. This work aims to get closer to the impact that schools in the county of Els Ports have suffered, as a consequence of the demographic decline that has dragged since the early sixties, due to the rural exodus encouraged by the lack of work in the primary sector. This study aims to publicize a forgotten region, and especially to publicize the role of schools throughout the twentieth century. To make this research possible, the work combines the carrying out of interviews in depth to the inhabitants of this region to make a work that approaches as much as possible to reality, in addition to historical documents and demographic statistics that have been a complementary support to give credibility this work.

KEYWORDS/DESCRIPTORS: Demographical decline, school, rural depopulation.

ÍNDEX

1. JUSTIFICACIÓ	5
2. INTRODUCCIÓ TEÒRICA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	6
3. METODOLOGIA	8
4. RESULTATS.....	9
4.1 ECONOMIA.....	9
4.2 DEMOGRAFIA	10
4.3 ESCOLA.....	12
5. CONCLUSIONS.....	19
6. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFÍA.....	21
7. ANNEXOS	22

1. JUSTIFICACIÓ

En els últims anys, el moviment de “La España Vacada” ha tornat a donar veu al món rural, la població rural s’ha fet més forta i lluiten per la supervivència dels seus pobles, i un dels principals aliats és l’educació. Però és clar que aquesta despoblació no és recent, sinó que arrossega amb ella una història que amaga una causa principal econòmica, i que deriva en el declivi de la demografia i en conseqüència en l’àmbit educatiu d’aquests territoris.

El meu treball ha anat enfocat a investigar els efectes que ha patit en quant a escolarització una determinada zona d’estudi afectada greument per la despoblació, un punt geogràfic pel qual tinc un sentiment de pertinença especial: la comarca castellonenca de “Els Ports”.

La comarca de **Els Ports** està ubicada en una zona geogràfica un poc aïllada a l’interior de la província de Castelló; de paratges molt muntanyencs, nombrosos jaciments arqueològics i paleontològics, i quantitat de patrimoni històric. La vegetació de muntanya és l’entorn rural que ha configurat el caràcter i l’economia d’aquesta comarca. Una economia dedicada principalment al sector ramader (porcí, oví i boví) i l’agricultura (blat, ordi...), a més d’una part dedicada al sector serveis (hostaleria i restauració) que ha sorgit amb força a principis d’aquest segle XXI. Una comarca històricament rural i amb una demografia que ha anat a la baixa, especialment des de principis dels anys seixanta. S’entén per l’actual comarca de Els Ports a tretze municipis: Castellfort, Cinctorres, Forcall, Herbers, La Mata, Morella, Olocau del Rei, Palanques, Portell de Morella, Sorita, La Todolella, Vallibona i Villares juntament amb els municipis de Catí i Vilafranca que actualment es troben dins de la comarca de L’Alt Maestrat però que històricament han pertangut als Ports, així com la sub-comarca de la Tinença de Benifassà (actualment Baix Maestrat) que guarda també relació històrica amb la comarca.

El meu treball ha estat enfocat a una cerca d’informació principalment basada en entrevistes a persones de la comarca dels Ports en trams de diferents d’edats, per veure l’evolució de l’escolarització en referència a la despoblació durant el segle XX. M’ha sigut complicat trobar documents que mostraren, en general, aspectes d’aquest territori. És per això que amb el meu treball desitjo donar una xicoteta visió de la comarca quant a l’educació lligada a la despoblació, fenomen que afecta principalment en aquesta zona.

2. INTRODUCCIÓ TEÒRICA: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

L'escola rural constitueix un petit sub-sistema escolar que es va adaptant davant la pèrdua de la tradicional identitat del món rural, el qual, primer es veu sotmès als canvis i transformacions socials i culturals de la industrialització i la modernitat, i, posteriorment, als nous fenòmens derivats de la societat post-industrial i postmoderna: la irrupció de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, els mercats globalitzats, les noves i diverses migracions, la crisi dels models de vida urbana i altres crisis d'acollida, convivència o pràctiques socials. Les escoles rurals espanyoles han estat condicionades al llarg de la història en la seua evolució. Sempre ha estat condemnada a l'abandonament que, de forma persistent, ha generat l'absència de qualsevol política en relació amb l'educació al món rural. (Mata, 2008)

El procés de graduació de l'escola a les zones urbanes a principis del segle XX va aportar la implantació de criteris de racionalitat científica en l'organització de l'escola pública a la majoria de ciutats, mentre que a les zones rurals continuava un model d'escola unitària que organitzava el procés de instrucció a través d'uns mètodes didàctics anacrònics. La població rural haurà d'esperar fins al període republicà, al 1931 quan els sectors més renovadors reclamen -i obtenen- les escoles graduades a les zones rurals, almenys per a aquells ajuntaments amb un nombre suficient de població escolar. (Mata, 2008:16)

Però aquest marge de renovació va durar ben poc amb el començament de la guerra i els anys posteriors a ella. Amb l'inici de la Guerra Civil espanyola es crea a Catalunya el *Consell d'Escola Nova Unificada* (CENU), que recull les diferents iniciatives educatives d'origen obrer ja existents amb anterioritat. Una vegada finalitza la guerra, un dels objectius principals de les tropes franquistes (victoriosos en la guerra) és acabar amb tots els elements educatius republicans.

L'any 1938 la llei (franquista) sobre la Reforma del Segon Ensenyament modifica el marc educatiu i implanta noves bases que arribaran quasi intactes fins als anys seixanta.

- *Reinstauració de l'educació religiosa en totes les escoles.*
- *Educació patriòtica.*
- *Educació cívica cap a organitzacions que ensenyen sacrifici, disciplina, lluita i austeritat.*
- *Prohibició de la coeducació.*
- *Educació específica per a la dona amb la finalitat que exercisca bé el seu rol de persona dòcil i conservadora dins de la unitat familiar.* (Lucas, 2013: 8)

Fins als anys seixanta, les escoles rurals no troben molts canvis en el nombre d'alumnes, ja que a Espanya continua predominant una població rural. Baixa el nombre d'alumnes per una emigració forçada a causa de la manca d'aliments, però aquesta baixada és quasi insignificant.

Però amb l'arribada de la industrialització als anys seixanta, el món rural no interessa al règim franquista, i la educació és una de les principals afectades. El fenomen migratori a les grans ciutats on les expectatives de vida són millors que als pobles de muntanya va suposar un procés

de desmembrament social que va comportar l'envelliment d'aquesta societat (menys xiquets/es en edat escolar) i fins a la seua desaparició en determinats llocs de la geografia espanyola.

Arribada la dècada dels anys setanta, "s'aprova la Llei General d'Educació (LGE) amb la qual l'escola rural eixirà molt mal parada" (Lucas, 2013: 8). Els recursos són quasi inexistent, desapareixen les escoles unitàries a favor de les concentracions i les *Escoles Llar*, i en l'àmbit curricular s'eliminen les referències al medi rural. En relació a aquest canvi on l'escola rural es veu molt afectada, molts pobles es veuen obligats a tancar les escoles, i moltes famílies amb fills/es en edat escolar decideixen abandonar el poble i anar-se'n a aquells pobles en els quals han habilitat l'escola concentrada o marxar a les ciutats on el sistema educatiu resulta més atractiu.

Haurem d'esperar que el nostre país entre en el període democràtic ja en els anys vuitanta perquè la visió educativa general comence a canviar, i amb ella l'escola rural. "En el 1983 es creen els *Centres Rurals Agrupats*, amb la finalitat de frenar el despoblament" (Morales, 2019: 21). Un any més tard, al 1984 s'aprova la LODE, per la qual es creen els Consells Escolars de Centre i Consells Escolars Municipals (que a molts pobles és el mateix). També s'estenen les APAS, i açò significa que hi ha una major participació ciutadana i municipal en la vida de l'escola. Ja en 1990 s'aprovarà la Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE), aquesta suposarà una renovació de l'escola rural, així com una nova manera d'entendre-la, intentar renàixer en els xiquets i xiquetes d'aquests territoris l'esperit de poble, i aprofitar els recursos d'aquest entorn per enriquir l'educació, encara que no serà suficient per a pal·liar la despoblació dels territoris rurals. (Santamaría, 2010)

Parlar de l'escola rural no ha sigut massa habitual, concretament, una de les coses que més em va sorprendre en començar el grau en Mestra d'Educació Infantil, va ser la ignorància generalitzada respecte a la realitat de l'escola al món rural. Quan jo vaig dir que havia estudiat en un CRA, molt poca gent va saber el que era. Un altre punt important ha sigut el despoblament. Fa quasi un segle que el món rural va començar a fer-se petit. Ara, després d'un període en silenci, torna a ressorgir la salvació del medi rural. Però coneixem realment el procés que ha patit per a arribar fins a aquest punt?

Amb tot açò, i a més del meu sentiment de pertinença cap a la zona d'estudi, he volgut centrar els objectius del meu TFG en:

- Donar a conèixer el canvi que han patit les escoles de la comarca dels Ports al llarg del segle XX, degut a la despoblació, i les conseqüències en les quals han derivat.
- Investigar els efectes i els motius pels quals les escoles de la comarca dels Ports han anat tancant o s'han hagut d'agrupar per tal de sobreviure.
- Conèixer de forma més precisa la història contemporània de les escoles de la comarca dels Ports, per tant, conèixer la història educativa del que és el meu lloc de pertinença.

3. METODOLOGIA

Encara que jo tenia una lleugera idea del que havia succeït al llarg del segle XX a la comarca dels Ports, necessitava començar a trobar informació rellevant, així com detalls que enriqueixen el meu treball, i per això havia de començar a moure'm i preguntar. No sabia molt bé on podia iniciar la cerca, i gràcies a l'orientació del tutor del TFG, vaig poder començar a buscar respostes al despoblament, així com també a la disminució o tancament de les escoles de la comarca.

La meua cerca d'informació ha estat en un període de quatre mesos aproximadament (febrer 2020 – maig 2020), en el qual s'ha inclòs la cerca d'informació als ajuntaments, les entrevistes realitzades, i la cerca d'informació bibliogràfica i webs.

Pel que fa a les entrevistes, les primeres encara les vaig dur a terme presencialment, però la resta van haver de ser via telefònica a causa de *l'estat d'alarma* iniciat en aquest període motivat per la pandèmia sanitària anomenada Covid-19 (aquesta pandèmia ha provocat que la societat espanyola haja d'estar confinada a les seues cases durant mesos, i això impossibilitava reunir-se amb gent que no es trobés en un mateix domicili).

Per aconseguir els objectius proposats he consultat fonts documentals històriques (arxius municipals de la zona d'estudi) encara que no han tingut la rellevància que esperava, ja que en molts municipis allò referent a educació i l'escola és pràcticament inexistent, doncs sols alguns censos dels anys quaranta han sigut d'ajuda. Al mateix temps, he emprat fonts bibliogràfiques secundàries -citades a la bibliografia- per poder contextualitzar, complementar i enriqueix el treball, així com també alguns retalls de premsa. Al marge d'això, la principal base ha estat una metodologia qualitativa a partir d'entrevistes realitzades tant a residents com a mestres de la zona d'estudi. Aquesta metodologia ens permet interactuar amb els subjectes, per tant incorporar troballes que no s'havien previst, i descriure les qualitats d'un fenomen buscant un concepte que puga abastar una part de la realitat.

ENTREVISTES REALITZADES

Entrevista 1(E1): Rosa García Barberà/ Data: 23/02/2020

Entrevista 2(E2): Mari Carmen Ejarque Milián/ Data: 21/03/2020

Entrevista 3(E3): Marisa Grifo Ortuño/ Data: 25/03/2020

Entrevista 4(E4): Carmen Carbó Porcar/ Data: 03/04/2020

Entrevista 5(E5): Carmen Porcar Boix/ Data: 07/04/2020

4. RESULTATS

4.1 ECONOMIA

A principis del segle XX es va produir a Espanya un moviment migratori des de les zones més rurals a les grans metròpolis “a causa de la falta de possibilitats d’ocupació en el sector primari, i el inici de la industrialització amb més possibilitats de treball” (Santamaría, 1998), on la comarca dels Ports es va veure greument afectada, ja que era un territori principalment agrari i ramader.

És a principi dels anys seixanta quan més es va notar aquest èxode rural amb la crisi de la llarga postguerra. La gent passava fam i molts van emigrar a la costa, on hi havia una major industrialització, i per tant més treball. Aquesta emigració va ser possible gràcies als diners que molts van guanyar anant a la “greda”¹. La “greda” consistia en que els homes marxaven a França o Alemanya a unes mines d’una mineral semblant al talc, i allí passaven més o menys des d’abril fins a octubre, per fer la temporada, mentre les dones treballaven (en el cas de Cincorres) a les fàbriques tèxtils que amb la industrialització de la zona costera poc a poc van haver de tancar.

Pos això va ser molt fàcil ací en Cincorres. Ací en Cincorres quan jo vaig vindre hi havia fabricació, unes naves molt grans que treballaven el cotó. Entonces la gent tenie faena. Els homes se’n anaen a Alemanya a la “greda”. (E5)

Quan van començar a tancar i van veure que al món rural les possibilitats de treball eren molt més escasses que a altres llocs d’Espanya, amb els diners guanyats a la “greda”, moltes famílies van emigrar a Castelló, Vinaròs o Catalunya, on al sector secundari tenien moltes més possibilitats de treball, açò es pot unir al que diu Mari Carmen, que moltes amigues seues van marxar quan havien de fer estudis secundaris, ja que resulten més escassos al medi rural.

I después ja, después Alemania. I les dones aprofitaen la fàbrica, i anaen a la fàbrica. I claro al tancar-se les fàbriques les dones se van quedar sense treball, els homes que havien anat a Alemanya van vindre, i com allí havien guanyat algo de diners, lo que van fer va ser, comprar-se un piso a Castelló o a Vinaròs. Molts a Castelló, i a Barcelona, bueno Catalunya en general. I els pobles ja poc a poc van anà despoblant-se, despoblant-se i ja se van acabar de tancar-se les fàbriques i ja van acabà de marxà. Els que se van quedà al poble se van dedicà a la granja i a l’agricultura. (E5)

De les meues amigues que jo tinc, se’n van anà casi totes. Una se’n va anà a Madrid, unes altres a València, les altres a Barcelona... quan va arribà el moment de que tenien que estudià i se’n tenien que anà fora del poble quan tenien onze anys, perquè entonces el batxiller se fee, als deu anys el ingrés i als onze el batxiller, se’n van anane. I ja va escomençà a baixa l’escola, l’escola i ja mira desapareixe casi. (E2)

Pel que fa a les possibilitats econòmiques, l’agricultura deixa de ser la principal activitat, per deixar pas a activitats turístiques o la instal·lació de agroindústries. La comarca es converteix, per a molts, en un espai de segona residència, lloc de repòs per als jubilats o espai d’oci per a turistes esporàdics i estiuejants.

¹ La *greda* és una argila sorrenca utilitzada especialment per a fer terrissa. És un piroclast, és a dir, és un antic esquitx de magma que va emetre el volcà al llarg de les fases explosives durant l’erupció. (Font: *L’Enciclopèdia.cat*)

D'altra banda, hem de sumar l'escassetat de serveis com el comerç i l'oci que, ben present a les grans ciutats, és inexistent en aquestes poblacions i, per tant, també impulsa a la gent a marxar fora, ja que, per exemple, els xiquets i xiquetes tenen moltes més possibilitats de fer activitats fora de l'escola, cosa que no és contempla a les zones rurals. La voluntat dels polítics cap aquesta part de la societat tampoc fou bona. Les inversions de la Diputació eren quasi inexistentes, a conseqüència les carreteres i la comunicació amb aquesta zona són molt més complicades, econòmicament no és viable tindre una indústria a aquesta comarca, ja que les despeses de transports són molt més elevades. La telefonia que arriba tampoc és la mateixa que trobem a les zones de costa: molts pobles encara no saben que és la cobertura mòbil. A més a més, infraestructures essencials (com ambulatoris i casernes de la Guàrdia Civil) comencen a tancar en moltes poblacions, i es concentra tot en Morella i Vilafranca, els pobles més grans. Tampoc hi ha en tota la comarca cap hospital, sent el més proper el de Vinaròs, i per tant davant una emergència mèdica, és molt més complicat accedir, ja que com he comentat avanç, les carreteres tampoc ajuden a una major rapidesa.

Al començament dels anys vuitanta, la majoria d'agricultors tenien una altra activitat econòmica principal, i la problemàtica de la localització de la comarca dels Ports fa molt més complicat obrir nous negocis que et donen un nivell de vida estable.

A banda d'això, aquest canvi econòmic també va suposar un avanç en el paper de la dona. Degut a la indústria de les grans ciutats, la dona va poder obrir-se camí al món laboral i aportar un salari més al nucli familiar.

4.2 DEMOGRAFIA

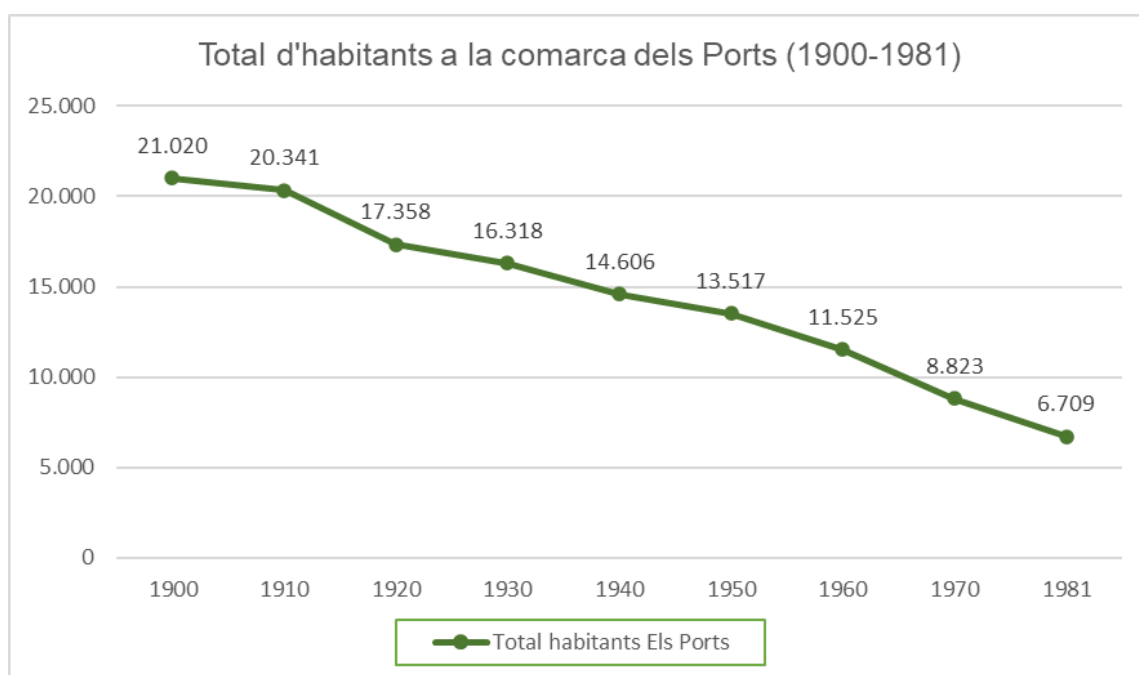
A més de l'economia la despoblació també està lligada, si més no, al factor demogràfic: la demografia no és estable. Fins als anys seixanta, la població de la zona d'estudi va minvant, però serà a partir d'aquesta dècada quan començarà realment a notar-se aquesta baixada de població. Les famílies, a la recerca d'un futur millor, troben en la indústria a les zones costeres una bona qualitat de vida, i a conseqüència la majoria de famílies que marxen són joves i amb xiquets i xiquetes en edat escolar. Això fa que la població de l'entorn rural envellisca i les escoles comencen a notar la baixada de nombre d'alumnes als col·legis. Una dècada després, molts pobles comencen a tancar les seues escoles i es veuen obligats a recórrer llargues distàncies per arribar al col·legi. La postura sobre l'escola rural és més dura i s'intenta acabar en totes aquelles escoles petites. La legislació no contempla la existència d'escoles menors de vuit unitats, i molts pobles com: Todoella, Palanques, Villores, Sorita, Castell de Cabres, Ortells i Herbers es veuen obligats a tancar les seues escoles. Les opcions d'escolaritat, també tenen les seues conseqüències en l'emigració, ja que per exemple, pobles com la Todoella on van tancar el col·legi i van haver de baixar a Forcall per a anar a l'escola, moltes famílies van decidir marxar de

La Todolella a Forcall perquè, per a moltes, la seua vida transcorria més a Forcall que a La Todolella. Si tanca l'escola d'un poble, la vida del poble se'n va, se perd molt la identitat. També hi ha gent que arriba a la comarca com, per exemple, Marisa o Carmen (mestres), però la gent que marxa és major a la que arriba.

Vaig vindre a La Mata que això sèrie ja en el setanta-nou/vuitanta. I per casualitat vaig conèixer, que mos ha passat a moltes (rialles), al que tenia que ser el meu home i entonces pues ja no he eixit de la comarca. Vaig estar eixe any a La Mata, el segon vaig anar a Villores, de Villores vaig passar a Sorita, de Sorita vaig tornar a Villores, i després vaig tornar a La Mata, de la Mata vaig passar un any a Morella, i després ja m'ha quedat sempre en La Mata. (E3)

A finals dels anys setanta, naixen moviments com l'*Aplec dels Ports*, en disposició a la lluita i la resistència per part del poble. L'*Aplec dels Ports* consisteix en una jornada de celebració i reivindicació que es celebra anualment rotativament als pobles de la comarca històrica dels Ports i que es va celebrar per primera vegada a Todolella l'any 1978, amb la finalitat de reivindicar la cultura, la llengua i la identitat de la seva gent, així com exigir a les administracions un millor tracte, visibilitzar els problemes d'aquests xicotets nuclis rurals: despoblació, carreteres deficitàries, escassos centres d'atenció sanitària, manca de recursos a les escoles rurals, etc

L'any 1900 el 48% de la població espanyola vivia en nuclis amb menys de 2.000 habitants (municipis rurals). El 1991 aquest percentatge havia baixat fins al 25%; i actualment, és d'un 19%.

Gràfic 1. Evolució demogràfica al llarg del segle XX a la comarca de Els Ports (No estan sumats els pobles de Ortells i Xiva de Morella, ja que no hi ha dades). (Font de les dades: Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià) (Elaboració pròpia)

4.3 ESCOLA

Als anys trenta, i per tant, la primera baula de la cadena d'entrevistes, l'educació arribava fins als 12 anys, encara que molts ni arribaven a eixa edat, perquè havien de marxar abans del col·legi per ajudar a les seues famílies. En el cas del meu iaio, als 6 anys va morir la seua mare i ell va haver de marxar de pastor (va aprendre a llegir i a escriure després, quan va ser més major).

No sé... perquè vam pillar... quan se va començar la guerra, tenia això set anys, i quan vaig prendre la comunió set anys. No sé quan me deguere portar ma mare, perquè clar al morir-se ma mare també jove, mira és igual, això casi no t'ho puc dir-ho. Però entonces als dos anyets o això ja mos portaven al col·legio. (E1)

[...]

Ui mira, la que se va mori ma mare, encara vaig anar una temporadeta a la d'això i després ja se va acabar. Se va acabar l'any... trenta-nou. (E1)

[...]

Pos a l'any quaranta ja no vaig anar. I després en tot eixe d'això encara vaig anar, dins de la guerra. (E1)

El sistema era molt limitat, i els estudis que realitzaven eren mínims, i en el cas de les dones, molt més enfocats a ser unes bones esposes.

De vesprada pos... labors. Feem un drap, aquell que diem, i allí feem de tota classe de calats, allí al col·legio i la mestra igual. (E1)

[...]

I després feem fistonet, també, i després punt a pas, coses pa casa i avant. (E1)

On pensaven que podien arribar? No contemplaven l'expectativa de tindre uns estudis superiors en la majoria d'ocasions, i encara que ho contemplaren era quasi impossible. Sols els més privilegiats (els més rics) podien tindre alguna oportunitat, i encara així, era molt complicat. Els xiquets i xiquetes que vivien en les masies lluny del poble, no baixaven a l'escola del poble, així que existia un absentisme escolar.

Algú marxave a estudià a Tortosa, però a Morella va se més tard. Hasta els catorze tots estàvem al poble. (E4)

[...]

Normalment marxaven més els homes a estudià a Tortosa, i després de ahí eixien capellans. (E4)

L'avaluació dels avanços escolars així com les promocions justificades a nivells superiors és inexistent, doncs no hi ha cap objectiu acadèmic explícit al qual arribar, ni un sistema graduat. Per tant un sistema d'avaluació no té cap sentit en aquest moment.

**Figura 1. Anys quaranta a L'Ermite de la Consolació,
Forcall (cedida per Rosa García)**

Altrament, és va crear també durant aquests anys de la mà de la II República el Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), on es volia dur a terme una metodologia activa i crítica, oposada a la tradicional pedagogia teòrica. La finalitat d'aquest consell era formar a professionals agricultors que milloraren els cultius de la terra, a més de formar ciutadans actius i crítics, per relacionar l'amor per la terra amb la permanència a les poblacions. Una altra novetat que també afegia aquest Consell era la graduació de les escoles (escoles mixtes), on en pobles com Castell de Cabres, escoles unitàries, ja eren existents o a Xiva de Morella on demanaven aquelles escoles graduades, però amb la Guerra Civil, totes aquestes expectatives de futur es van veure afectades, i a la comarca dels Ports van passar de llarg.

pañoles se pondrán en contacto con sus compañeros de Europa y América, estudiando conjuntamente la resolución de problemas que nos son comunes.

Es de esperar, que correspondiendo a las iniciativas de la Nacional, las Asociaciones provinciales envíen al Congreso de Santander representaciones de maestros, que puedan intervenir en la discusión de los temas planteados. Ya que a España se le hace el honor de albergar a las representaciones internacionales de maestros, deben las asociaciones procurar que el Congreso de Santander no ceda en brillantez y eficacia a los anteriormente celebrados por la F. I. A. M. en Luxemburgo (1932) y en Stockolmo (1931)

De la escuela rural

Graduación

Un punto, en extremo interesante, dejan de estudiar las Asociaciones de Maestros; o al menos, nuestra ignorancia en la marcha o actuación de las organizaciones societarias, nos lo hace creer así. Nos referimos a la graduación de los alumnos de escuelas rurales sin separación de sexos. Graduación que es al mismo tiempo coeducación.

Los que vivimos la vida rural y al frente de nuestras escuelas tocamos—por no decir padecemos—las consecuencias de la falta de graduación, hace que nos preocupemos de ello, que sería, al lograrlo, un grande pa-

so para un mejor y más eficaz resultado en la aplicación de métodos de la enseñanza en beneficio del alumnado.

Los compañeros que hayan pasado por escuelas rurales unitarias, reconocerán sin explicación alguna, el esfuerzo a realizar por el Maestro, que no tiene toda la compensación que el trabajo merece en lo pedagógico. Y porque ejercemos en unitaria rural y conocemos prácticamente las ventajas de la graduación en pueblos urbanos, es por lo que levantamos nuestra voz—casi imperceptible—para intentar la graduación rural de ambos sexos; para conseguir, asimismo la coeducación.

¿Hay obstáculos? Sí, ciertamente, en lo pedagógico y social; pero es creencia nuestra que se zanjarían si actuasen unidos el maestro y maestra de la localidad.

Téngese muy en cuenta que existen en España precedentes: las escuelas mixtas y el «ensayo»—de satisfactorio éxito—de coeducación en las clases nocturnas.

Debiera hacerse—a nuestro juicio—un ensayo en población rural donde existan tan solo una unitaria de cada sexo para, orilladas las dificultades, poderla implantar para bien de los alumnos y éxito de los maestros.

¿Puede, nuestra asociación provincial, recoger esta idea y llevarla donde pudiera hacerse eco de la petición?

J. Segarra Alguero

Chiva de Morella, 11-5-33.

COMPRAD

EL LIBRO DE LA ESCUELA
y ENSEÑANZAS

Figura 2. Article de la revista *La Escuela* (Castelló 22 de març de 1933, nº 1160)

En la **segona baula, ja en la segona meitat de segle**, hi ha diferències notòries amb la primera. L'any 1958 es crea *El Patronat d'Educació Rural* (PER) amb la intenció d'evitar el despoblament i la desaparició dels pobles. L'escolarització arribava als pobles de la comarca fins als 18 anys (el que seria avui batxillerat), amb opció de poder continuar estudiant, però ja fora de la comarca (Alcanyís, Tortosa, Castelló...).

Si, si que me'n recordo si. Mira, eh la mare de Ana la teua amiga, Pili. (E2)

[...]

Se'n va anà a Alcanyís a acabà batxiller i después va fe magisteri. I jo per exemple, vaig fe prime i segon de batxiller en les monges, i ella també. I anaem a examinar-nos al institut de Tortosa. (E2)

És veritat que no totes les famílies es podien permetre pagar uns estudis universitaris, però ja era un poc més comú que a la primera meitat de segle. Per tant, les expectatives d'*on pensaven que podien arribar*, són molt més altes que en la primera baula, hi ha una continuïtat d'estudis. No obstant això, els estudis encara és centren, per a les xiques, en labors d'utilitat per a ser bones esposes, però això és barreja ja amb matèries del currículum actual (Geografia, Història, Matemàtiques, Llengua Castellana,...).

Figura 3. Llibre de labors de Mari Carmen Ejarque Milián (1970)

Pel que fa a l'avaluació, ja trobem un sistema graduat i on sí que hi ha uns objectius marcats, i amb uns títols i diplomes que t'acrediten un nivell d'estudis. Ho trobem remarcad en l'entrevista de Marisa o Mari Carmen, quan diu que anaven a Tortosa o més avant a Morella a fer els exàmens de final de curs, per tal de ser avaluats i així poder passar de curs o no.

Una vegà al any. Teniem que preparar-nos... mos feem un examen de gimnasia, después teníem que preparar les labors i portà totes les labors que havíem fet durant tot l'any, presentar-les allí al examen. I después de totes les assignatures, feem un examen pa tot l'any. (E2)

Figura 4. Llibre de labors de Mari Carmen Ejarque (En la dreta el segell de l'escola llar de Tortosa)

El que passa que vam estar molts anys que la segona etapa depenia de Morella. Entonces, els xiquets els exàmens, les avaluacions... els exàmens d'avaluació i els de final de curs, en els enviaven de Morella. I el examen de final de curs, que era de tot, estic parlant de sisè, setè i vuitè eh, anàvem a fer-lo a Morella. Era com si ens examinen a nosaltres i als xiquets. Perquè tu imaginat a un xiquet que jo li havia ficat un vuit que allí me traguera un quatre...(E3)

Si parlem de la gent que vivia a en les masies, trobem també un avanç. Baixaven a l'escola del poble, tot i que havien de fer molts quilòmetres caminant d'anada i tornada tots els dies. Portaven el menjar amb un saquet, i a les cases del poble que els oferien cadira es menjaven el dinar.

És també a partir d'aquesta època quan les excursions comencen a ser un poc més freqüents, encara que dins del mateix poble, i en dies específics. A Castell de Cabres el dia de Santa Caterina anaven d'excursió al "Boveral" (a tots els pobles hi ha un "boveral", que era al lloc

on portaven a pasturar els bous i les vaques, d'aquí el nom), i amb la bandera per tot el poble entonaven una cançó a Santa Caterina. Però, sols una dècada més tard, ja veiem que les excursions, a més de dins del poble, comencen a fer excursions fora del poble, com per exemple ens diu Mari Carmen, anaven a Saragossa, València... però tornaven a casa el mateix dia.

Si, anaem d'excursió, en les monges normalment tots els anys feem una o dos excursions. Vam anà a Saragossa, a València... I después el dia que ere la festa de... de lo del col·legio que se die "La Presentación" a les monges, anaem a dinà per ahí. I a les xiques de l'escola ere "Santa Catalina" i també feen lo mateix. I els xics ere "San Nicolás", i també se'n anaen a dinà per ahí pel monte o per allí per el poble. (E2)

Figura 5. Escola de la Consolació, Forcall anys 60 (cedida per Mari Carmen Ejarque).

Més cap als anys setanta comencen a tancar escoles als pobles, es van agrupar unitats en pobles majors (fins a 5é d'EGB), i es va traslladar la segona etapa d'EGB (6é a 8é) a les capçaleres comarcals, motiu pel qual es crea l'escola llar de Morella, on, per exemple, els xiquets i xiquetes de Castell de Cabres, a partir dels sis anys hauran de deixar la seua família durant tota la setmana i començar a viure en un lloc totalment nou per a ells i elles.

Els pocs que vam quedar, vam haver d'anar al Colegio Nacional Mixto Comarcal Virgen de Vallivana de Morella i quedar-nos interns a l'escola-llar tota la setmana, les xiques a les monges de la Consolació i els xics a les Escoles Pies. (DD.AA, 2015: 163).

En relació amb l'anterior, en les excursions hi ha un gran salt entre la dècada dels seixanta i la dels vuitanta, ja que de ser quasi impensable marxar una nit fora de casa, passen a tindre que marxar de forma obligatòria tota la setmana a la casa llar de Morella per tal de cursar el que era aleshores la segona etapa, com reflecteix Marisa a l'entrevista.

L'escola llar de Morella va sorgir quan se'n van anar els xiquets de segona etapa, en els anys setanta. Primer anaven a els xiquets a lo que era l'escola, lo que són "Els Salesianos" i les xiquetes anaven a la residència. I entonces se va fer pa lo que era la segona etapa, i com sempre ha hi hagut xiquets d'escoles que han anat a Morella, per això estava l'escola llar. Perquè clar, si tu obligues a uns xiquets a marxar tota la setmana a Morella, els has de donar un lloc on dormir. (E3)

Les polítiques del moment no tenen en compte al món rural,

i darrere d'aquesta visió negativa de l'escola rural s'ocultava el vertader motiu econòmic: eliminar les xicotetes escoles de les zones rurals pensaven que contribuiria a reduir la població rural i augmentar la mà d'obra per a la indústria, la construcció i els serveis en les capçaleres de comarca i en zones urbanes. (Santamaría, 2010: 4)

Molts pobles com Todolella, Villories, Palanques o Ortells veuen marxar els escolars per a anar al col·legi de Morella o Forcall, i amb tot açò, és quan comencen a aparèixer serveis complementaris de forma gratuïta (autobús i menjador), i que encara trobem fins ara.

Ja més **als anys vuitanta/noranta**, (podria ser ja la tercera baula) l'escolarització sofreix un canvi a millor. La Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre de 1990, d'Ordenació General del Sistema Educatiu (BOE 4-10-90, LOGSE) va canviar el marc general del sistema educatiu a Espanya i va suposar un gir per a l'educació en el medi rural. L'inici de la compensatòria, experiències escolars, projectes d'innovació, animació sociocultural,...), fan arribar especialistes per a assignatures "difícils", com anglès, arriba l'SPE (encara que només siga una o dues vegades al mes). Després naixen els PAEP (es reuneixen les escoles de diferents pobles per tal de fer projectes que renoven l'escola rural, tot i que cada col·legi continua tenint la seua direcció, comparteixen idees i projectes.

Entonces, d'ací de la comarca, el primer PAEP² que va eixir va ser una unió de pobles un poc... Cincorres, Portell i La Mata. El vam fer me paix que seria l'any noranta-uno/noranta-dos, i entonces lo que feem era un projecte que ens donaven uns diners, i tu demanaves un professor d'ajuda. Entonces al professor 'anglès ens els donaven, i li teníem que pagar unes itineràncies. Era una unió de pobles, però no és com el CRA de avui en dia, nosaltres sols funcionàvem com a unió per a tindre eixe professor conjunt. (E3)

Pos mira, les escoles de la zona teníem un PAEP, entonces mos ajuntaem tots, normalment ací a Cincorres, venien... eu fèiem sempre en dimecres. Feiem un dia pel mati una hora més, pa compensà... a la setmana fèiem dos hores més per a compensà el dimecres per la tarde que venie el inspector i mos reuníem de Portell, La Mata... tots els poblets, Forcall, tots. I fèiem projectes, i pos fèiem programacions i tot junts. Els inspectors estaven escantats quan pujaven ací se emportaven tots els materials pa proposar-ho a altres puestos. Un PAEP se die. (E5)

Recentment, els CRA segueixen la línia dels PAEP, però amb una direcció unitària. Mitjançant els CRA es van introduir mesures compensatòries en el sistema per garantir que el dret a l'educació fos una realitat més enllà de les escoles unitàries on el mestre era una mena de "franc-tirador". Ja es podia ser més flexible i tenir millors expectatives. Per exemple, a Portell, pel 89 hi havia un xicot cec que el mestre l'atenia, tenia una màquina Perkins, que li havia prestat l'ONCE, i li adaptava el material. Eixe xiquet, després va estudiar secundària, i per tant, les possibilitats d'adaptar els materials, per a que tothom puga accedir a l'escola eren majors. L'evolució encara és més gran, ja que ara és molt més fàcil que tota persona puga tindre uns estudis universitaris, independentment del seu nivell econòmic. I els conceptes treballats a l'aula,

² PAEP: Projecte d'Actuació Educativa de singularitat rural, mitjançant els quals, dos o més col·legis comparteixen recursos humans i materials i experiències educatives. (Font: quadernsdigitals.net)

ja no es centren en ser una bona mestressa, sinó en ser autònoms i reflexius. Malgrat les millores, el nombre d'alumnes baixa durant la dècada dels noranta, la mitjana de les aules a Cincorres, per exemple, no supera els dotze alumnes. (Any 1990: segon curs - 10 alumnes; tercer curs – 2 alumnes/ Any 1994-1995: primer curs: 1 alumne; segon curs: 5 alumnes; tercer curs: 0 alumnes; quart curs; 4 alumnes).

“Ja va anà baixant. Osigue aixina t’aniria dient... després ja en el segon curs de l’any noranta, els de segon curs eixos dos ja van passar a tercer, i ahí va tornar a pujar un poc i en segon hi havia deu. I aixina va anà reduint-se. En el noranta-quatre ja en segon curs entren solo quatre.”(E5)

[...]

“I en el noranta-quatre/noranta-cinc al quart curs hi havia quatre xiquets, en primer uno, en segon cinc.” (E5)

5. CONCLUSIONS

Com hem pogut veure, les escoles de la comarca dels Ports han patit un canvi molt gran al llarg del segle XX, i que encara continua hui dia a causa de la marxa dels seus habitants a llocs on les expectatives de treball, oci i educació semblen millor que a la comarca. Han sigut molts els factors que han intervingut perquè aquesta situació es done. Els principals i més cridaners: l'economia i les polítiques d'intervenció (o de no-intervenció) al món rural que han influït en la disminució de la demografia, i en conseqüència en el tancament o agrupament d'escoles.

Recollint tot el que s'ha dit, veiem que a principis de segle la població comença a baixar, però és en la dècada dels anys seixanta quan realment notem un brusc descens d'habitants, amb l'èxode rural a les grans ciutats. Morella, s'ha quedat a menys de la meitat, la resta s'han quedat entre un terç i un quart. I això si no tenim en compte els casos extrems de Palanques (s'ha quedat al 13%), Sorita (al 14%) i Vallibona (10,5%). Pot ser que si en aquell moment les autoritats li hagueren donat més importància al món rural aquest declivi que encara arrosseguem hui dia, no s'hauria produït, però pareix que en aquell moment no interessava mantindre viu l'esperit dels pobles de muntanya. Cert és que més endavant es va intentar renovar l'educació de la zona i que aquest fos un possible aliat per a parar la despoblació, però no va ser suficient o ja era massa tard. És ara massa tard per a frenar aquest declivi i que la comarca torne a ressorgir i amb ella l'escola?

Ens ha quedat clar que ha sigut la falta de recursos, treball, comoditats i serveis, com l'oci, el desencadenant perquè la població emigrés i moltes escoles es veren obligades a tancar les seues portes, per la falta d'alumnat. El tancament de les escoles ha estat molt influenciat per les polítiques educatives que van llevar del mapa totes aquelles escoles amb escàs alumnat, i que encara va fer que la despoblació s'agreugés més. És clar que si al teu poble no tens escola, buscaràs per als teus fills i filles un lloc on no hagen d'alçar-se a les sis del matí per a agafar l'autobús o no hagen de quedar-se tota la setmana fora de casa. Aquesta absència dificulta nous assentaments de famílies amb fills. I addicionant-li l'escassetat de serveis en tots els àmbits; sanitari, assistencial, de transport, etc., fa que els municipis siguen poc atractius per a residir diàriament.

És al·lucinant veure com pobles on ara necessiten estar agrupats amb altres escoles en forma de CRA per a sobreviure, fa menys d'un segle es podien permetre tindre fins a dues escoles (una de monges i la de l'Estat), com és el cas de Forcall. Veure tancar les portes de les cases sense saber quan es tornaran a obrir dol, però veure tancar les portes de les escoles, encara dol més, amb elles mor l'essència del poble, i l'esperança que els seus habitants tornen.

Resulta difícil visionar com estarà la comarca dins de vint anys, fins i tot és alarmant pensar-ho. Pocs anys arrere, les estadístiques donaven una visió completament negativa, en la qual en pocs anys acabaria sent una comarca "fantasma", i així ho pensàvem els habitants que encara vivim en aquesta part de "*La España vaciada*". La major part dels habitants supera els 65 anys, la

xarxa de carreteres que connecta els municipis entre si i amb les zones generadores d'ocupació és deficient, mancada de manteniment i provoca que la duració dels trajectes s'incrementi, les opcions d'oci continuen sent escasses, i la zona sols resulta atractiva turísticament o com una segona residència. Però hi ha una llum que il·lumina la comarca: *L'educació i el paper de la dona*.

Les escoles s'estan reinventant i trauen partit a les característiques de la comarca perquè es done un aprenentatge significatiu, vivencial, experimental i on l'alumne/a siga un ésser actiu i pensant. Aquesta nova visió de l'escola, molt diferent de la que es tenia abans (analfabetisme de la població rural), ha fet que moltes famílies es replantegen tornar a viure al poble, per donar als seus fills i filles la millor educació possible. Respecte a aquesta tornada de les famílies també s'ha de tindre en compte el reconeixement de les dones en el món rural on en aquests últims anys ha incrementat la seua presència.

Amb el moviment de la "*España vaciada*" ha reascut la ruralitat espanyola, i s'està intentant que la gent que encara viu en aquestes zones resista (subvencions d'un any per a treballar, millora de les xarxes de carreteres i telefonia, ajudes a xicotets empresaris de la zona, impuls del turisme rural...), però hi ha pobles amb menys de 100 habitants on és quasi impossible que tornen a remuntar, i estan destinats a desaparèixer. I la resta de pobles amb uns pocs més habitants? És molt tèrbol el futur que els espera, però si alguna cosa crec és que no es tornaran a veure als seus carrers la densitat d'habitants que es veia en 1920. Hi ha una finestra molt xicoteta que sembla que s'obri per a donar pas als pobles, però no és prou gran perquè es considere la repoblació de l'Espanya rural. Aguantarem com podrem, però continuarem sent per a la majoria un lloc on estiuejar i desconnectar de l'estrès de la ciutat, eixa porta que s'obri l'1 d'agost i es tanca el 31 d'aquest mateix mes. Sempre ens quedarà l'esperança que l'educació canvie el món.

Per finalitzar, m'agradaria concloure amb el lema del quaranta-unè Aplec dels Ports celebrat a Herbers el 2019, que girava entorn de la lluita contra la despoblació i el desequilibri territorial: "Al despoblament, ni aigua"

Figura 6: Lema XLI Aplec dels Ports, Herbers 2019 (Font: tresdeu.com)

6. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFÍA

DD.AA. (2015). *Castell de Cabres*. Castelló: Servei de Publicacions de la Dip. de Castelló.

INE. Anuari Estadístic de Espanya, 2019. Recuperat de <http://www.ine.es/>

Lucas, D. B. (2013). *Despoblación, desarraigo y escuela rural: condenados a encontrarse*. Encrucijadas-Revista Crítica de Ciencias Sociales, 6, 56-69.

Mata, J. S. (2008). *El maestro y la "fisonomía propia" de la escuela rural Una visión histórica de la escuela rural en Cataluña y España*. Escuela rural y sociedad, 11.

Morales Romo, N. *Cierre de las escuelas en entornos rurales ¿por o para el despoblamiento?* Revista PH, N°98, 20-23.

Santamaría, R. (1998). *La escuela rural entre 1970 y 1990. Zona del río de Villahermosa*. Castelló: Servei de Publicacions de la Universitat Jaume I.

Santamaría, R. (2010). *Un poco de historia de la escuela rural en España*. Escuela rural, España.

Segarra, J. (1933). *Graduación*. Castelló: Revista La Escuela, N°1160, 4.

Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià. Recuperat de https://www.oocities.org/es/portellweb/histo_sXXa.htm

7. ANNEXOS

MODELS D'ENTREVISTES

Model 1: Ex-alumnes

1. Entre quins anys va anar a l'escola? (any de començament i any d'acabament)
2. Hi havia escola al poble?
3. Quants xiquets i xiquetes hi havia a l'escola? Quants mestres?
4. Anàveu tots junts a classe o vos separaven per sexe? Per edats?
5. La gent que vivia als masos baixava a l'escola del poble? O d'algun altre poble veí?
6. Hi havia servei de menjador? O cadascú havia de portar-se el seu saquet o fiambrereta?
7. Els/les mestres eren del poble o eren de fora?
8. A més d'anar a escola diàriament, feien alguna altra activitat? (excursions, passejos,...)
9. Quan es va començar a notar al poble l'èxode rural? I quines conseqüències va tindre per a les escoles?
10. Recorda si algú que estudiava amb ell/ella se'n va anar a estudiar secundària a Castelló (o a Morella? O a Tortosa?)
11. Va notar diferències de quan va anar vostè al col·legi i de quan van anar el seu fill i la seua filla? I dels seus nets i netes? (Quantitat de xiquets i xiquetes, mestres...) Quines?
12. Recorda si algun poble va crear escoles noves?

Model 2: Ex-mestres

1. Quan va començar a ser mestra de...? Fins quin any va estar en actiu?
2. Quan va començar a treballar a l'escola, la quantitat de xiquets i xiquetes era més o menys que quan va acabar la seua docència? A què creu que és degut?
3. Amb la marxa de les famílies a les ciutats molts col·legis es van veure obligats a tancar. Quines van ser les conseqüències? I quines mesures es van portar a terme per tal de solucionar aquest problema?
4. Quan algun alumne o alguna alumna tenia possibilitats de seguir estudiant –per tindre bon cabet-, com se solucionava?
5. A finals dels anys 70 es va portar a terme “La Compensatòria”, en què consistia?
6. Quins altres canvis més o menys importants o destacables recorda que succeïren a l'escola durant el període en que vostè va ser mestra/e?
7. Quins suports tenien les escoles rurals, unitàries o dels pobles de la zona?
8. L'escola llar de Morella es va crear amb motiu del tancament d'escoles?

ENTREVISTA 1: Rosa García Barberà

Any de naixement: 1928

Mireia: Entre quins anys va anar a l'escola? Quin any va començar? Se'n recorde?

Rosa: Ui filleta... vaig començar que era petita del tot.

Mireia: Quin any ere? O no Se'n recorde de l'any exacte?

Rosa: No sé... perquè vam pillar... quan se va començar la guerra, tenia això set anys, i quan vaig prendre la comunió set anys. No sé quan me deguere portar ma mare, perquè clar al morir-se ma mare també jove, mira és igual, això casi no t'ho puc dir-ho. Però entonces als dos anyets o això ja mos portaven al col·legio.

Mireia: I a quin any va acabar? Quan va deixar de anar?

Rosa: Ui mira, la que se va mori ma mare, encara vaig anar una temporadeta a la d'això i després ja se va acabar. Se va acabar l'any... trenta-nou.

Mireia: Si trenta-nou.

Rosa: Pos a l'any quaranta ja no vaig anar. I després en tot eixe d'això encara vaig anar, dins de la guerra.

Mireia: Però quan estave la Guerra Civil igual anàveu al cole? Igualment anàveu al col·legi?

Rosa: A les monges no perquè les van traure. Les monges estaven a la fàbrica de Palos, bueno...unes, les que no tenien gent aixina...família prop aquelles van marxar a casa i a la fàbrica de Palos hi havien unes. Perquè ara vos diré: Consuelo "la serraneta", tu la coneixes a Consuelo, la mare de eixa Montse i eixa Carmen?

Mireia: Si, me paix que si que se qui és.

Rosa: Bueno, ella mos portave de cuineres. I a casa la Tia Belarda pos pasaten, i quan pasaen mos enviaen a les dos i mos dien: aneu a la fàbrica, i açò porteu-lo a les monges. I en una bossa, en un saquet perquè entonces bosses de pa no hi havia mos ho ficaven i mos enviaven a la fàbrica, i les monges vivien a dalt, al segon piso eixe que te ahí Isabel. Per aquelles escales pugaem a dalt, i a baix estae l'ama "la senyo Dolores". I després estaen...

Mari Carmen: Que és ací al poble on estaven, a la casa eixa del poble.

Rosa: Si, a la casa eixa del poble. I allí deguere esta...este...els pares de... o ja estaen a la fàbrica? Els pares de Jose María, claro, si perquè jo per lo menos els vaig coneixe, també se va mori prompte, la dona ere de Morella, mmm... com li dien a aquella? Ui ara no me'n recordo com li dien, del terme de Morella, una dona primeta...Estrella, potser que li digueren

Mari Carmen: No sé jo.

Rosa: Jo era molt menuda...

Mireia: I entonces que hi havia dos escoles, no? La de les monges...

Rosa: Esta quan la guerra fora. I quan estaen la de les monges, estaen les monges, esta escola que ere solo pa xiques que estae esta dona (senyala foto).

Mireia: Eixa ere solo pa xiques?

Rosa: Solo pa xiques. I on està l'ajuntament, a dalt, quan puges a dalt, allí dins hi ha una, una...

Mari Carmen: Al salón.

Mireia: Si, si

Rosa: Dins, dins, al saló, allí hi havia una altra i ere pa els xics, pa els més grans.

Mari Carmen: Eixa quan jo estae també que me'n recordo.

Rosa: Si, si. I ahí on estan els jubilats, també ere pa xics, però després que eixien del col·legio. Perquè al col·legio, als parbuls, els tenien, però al col·legio de les grans que dient els xic ja no anaen.

Mari Carmen: Solo anen quan anaen a la guarderia.

Rosa: Ja no anaen. I després al que van agarrar que anae "Manolo de Damasio".

Mari Carmen: Perquè estudiaen batxiller.

Rosa: Això...en la "Hermana Consolación". Eixos allà, eixos estaen allà, d'això si que m'enrecordo bé. I a aquell li dien "Don Marceliano", i ací a esta escola me paix que estave este de... me paix que li dien Antonio.

Mireia: Claro, i vostè que ere que les dones tenien mestra i els homes mestre, no?

Rosa: Ah bueno...

Mireia: O no?

Rosa: Però quan la guerra va canvià, perquè esta Maria Rosa, ella diu que a ella li va toca en esta...

Mari Carmen: "Urraca".

Rosa: "Urraca" eixa...esque no ho sé això...jo crec que ella t'haguere donat més explicacions. Natros, quan la guerra vam està en esta dona.

Mireia: I anaen tots junts? A la guerra anaen els xics i les xiques tots junts?

Rosa: Tots junts, entonces si.

Mireia: I per edats vos separven o anàveu tots junts?

Rosa: Ai mare... ací hi havie de moles edats. Perquè mira... no sé com dite... esta Maria Carmen estae en els grans, esta ere filla de la mestra, també ere més gran (senyale foto). I jo que sé...O és que anae en els altres i ahí a la foto van puja i se van fica.

Mari Carmen: Anirien tots junts. Com li dient a la mestra eixa?

Rosa: Dorotea.

Mari Carmen: Això, Dorotea.

Rosa: Dorotea.

Mireia: I vostè se'n recorde de la gent que vivie als masos , baixaven ací al poble a l'escola?

Rosa: No me'n recordo. Baixaen, després de la guerra, si.

Mireia: Després de la guerra si que baixaven.

Rosa: Si, però mentre...

Mari Carmen: Mentre la guerra no degueren baixa.

Rosa: No...

Mireia: I uns altres pobles? Venien ací a Forcall o no?

Rosa: Que jo sabia no. Antes a tots els puestos hi havie mestra. Bueno... perquè tots els pobles estaen més habitats que ara. Entonces hi havie molt... a poc que hi havie... ací no dient que eren més de mil?

Mari Carmen: Si.

Mireia: Si

Rosa: I ara què som...? quatre-cents i

Mireia: Quatre-cents i poc... quatre-cents seixanta-cinc.

Rosa: Ja veus tu...

Mari Carmen: A Miguel tens que entrevista que ell baixae caminan del mas.

Mireia: Pos també.

Mari Carmen: O a Filo.

Mireia: I hi havie menjador o servei de menjador? O cadascú se portave el seu saquet o la fiambrereta?

Rosa: Al col·legio res de fiambrella ni res de res. A menjar a casa, a menjar a casa (rialla).

Mireia: I ela mestres eren del poble o eren de fora?

Rosa: Eixos que te dic jo que me'n recordo, llevat este de "Ca Pio", els altres eren de fora. De fora, esta gent estaen vivint ací, vull dir que no...prevenien d'ací, la mestra esta (senyale foto).

Mireia: I a l'escola quines activitats feen?

Rosa: Ui mare...(rialla).

Mari Carmen: Cosí ja ho has sentit.

Rosa: De matí: ui si primer ho vaig dependre i després se m'ha oblidat, de sumà, i restà, i multiplicà... ui, ui, no res i aban... "deu món li guarde" (rialla).

Mari Carmen: I de vesprà?

Rosa: (rialla) De vesprada pos... labors. Feem un drap, aquell que diem, i allí feem de tota classe de calats, allí al col·legio i la mestra igual.

Mari Carmen: Jo el tinc encara el meu.

Rosa: Pot se que si que el tinc jo també.

Mari Carmen: Jo el tinc, el tinc.

Rosa: I després feem fistonet, també, i després punt a pas, coses pa casa i avan.

Mireia: I feen excursions o paseos...?

Rosa: No, tampoc (rialla)

Mari Carmen: Home, no va anar a la roca de migdia?

Rosa: Però no ere, no ere...

Mari Carmen: No ere de la escola

Mireia: Però anàveu en els mestres?

Rosa: Noooo, vam anar solo en el capellà, no sé com va se.

Mireia: No ere de la escola.

Rosa: No sé com va se... Anaem un grupet i avan. Perquè ja voràs, un dia a Marcos li vaig dir: jo a ta germana no la veig i dic... veus a "Carmeta la Caxurulla" si que la vaig conèixer també (assenyala foto), i... no la veig (assenyala foto). Perquè un dia que el vaig vore, li vaig dir: Marcos,

pagant a lo que sigue feme una fotocopia de ises. Pos xiqueta, ja no te la puc donar me va di, perquè com me trobo tant poc bé, me va di, esta foto jo ja no sé on parará. Diu jo ara tinc temps i ho regiro i això...perquè antes ningú sabia que estae eixa foto, i la va trobà ahí a casa. I diu que...com este ere parent de "Cardoneta", bueno sinó d'ell de del pare de... de son pare.

Mari Carmen: De sa mare ere, no?

Rosa: No, de son pare.

Mari Carmen: No, de Consuelo, el capellà ere tio de Consuelo.

Rosa: Però per la part de son pare.

Mari Carmen: Si, del pare de Consuelo.

Rosa: Consuelo. Que sa mare ere... no ere...que li dient Julianeta.

Mari Carmen: Si, Juliana.

Rosa: I també deguere ser parenta de "Cervera".

Mari Carmen: Si, també, igual, lo mateix.

Rosa: I... i... i de "Madito".

Mari Carmen: Siii.

Rosa: Mado, de sa mare. Aixina... com li dient a aquella?... aii... l'abuela de... la sogra de Rosario com li dient xica? Ara no me'n recordo.

Mari Carmen: Jo tampoc me'n recordo.

Mireia: I quants xiquets i xiquetes hi havien al cole?

Mari Carmen: Cinquanta ahí. (assenyala foto) I més, més...

Rosa: Es que al col·legio com estàvem dividits en dos parts: els més grans ahí al... on està el tanatori ara. I els més petits al altre costat. I al altre costat que estaen xics i xiques, allò de la guerra te'n recordes... encara deu està? Que pugaen aquella escalinata i mos canaten "rampampampam" i hi havie una... com un biombo ahí damunt, i hi havie com una xarreta ahí... No t'enrecordes d'això? Pues jo si que me'n recordo. I estaen a la que entraes al col·legio, a una ma estaen els xiquets, i a l'altra les xiquetes. Una monja portae, portae... una que li dient la "Hermana Felipe" portae als xics, i la "Hermana María" portae a les xiquetes, però això els petits, tots els petits.

Mireia: I fins quina edat eren els petits més o menys?

Rosa: Pos ahí als set anys, set o huit anys ja els pasaen al altre u ja marxaen a escola. A escola no pagaen, i al col·legio havies de pagà.

Mireia: I a l'escola quines edats tenien? A partir dels set?

Rosa: Més o menos, vaja.

Mireia: I fins els catorze...

Rosa: Hasta els catorze, això mateix. I de ahí després el que no volie estudià pos mira a treballà. I estudia pocs (rialla).

Mari Carmen: Pocs, pocs...

Mireia: I els que se'n anaven a estudià on marxaven a estudià? A Castelló, a Tortosa...

Rosa: Al seminari anaen algunos després de la guerra, però...

Mari Carmen: I a Morella també, als Escolapios.

Rosa: Però els Escolapios, jo me'n recordo, però pot ser que fore més tart, José Ramón va anà.

Mari Carmen: Mon germà va anà a estudià als Escolapios.

Rosa: Si, José Ramón també, allí va fer batxillerat ell, i després ja no va volé seguí, que si haguere volgut seguí mira tu...

Mireia: I les dones no podin marxà ja, no marxave cap a estudià, no de dona?

Rosa: Ui poques...alguna però poques...Perquè esta... Elena ere molt lista.

Mari Carmen: I no va anà a estudià?

Rosa: Jo que jo sabia no, no va anà a estudià.

Mireia: I vostè se'n recrode, ja no de vostè quan el col·legio. Quan va començà a marxà la gent d'ací del poble, el èxode rural?

Rosa: Lo què?

Mireia: Quan va començà a marxà la gent d'ací del poble?

Rosa: Ui pos mira, molts després de la guerra, i antes de la guerra ja en van marxane molts. Perquè jo ja no els vaig coneixe ací a mon tio "Ramonet" que està enterrat ací, i jo no me'n recordo quan va marxà. I una que li dient Belarda, tampoc, ja van marxà d'això. I la monja també va marxà de jove. Vull dir que d'eixos ja no me'n recordo.

Mari Carmen: Els germans de m'abuela també van marxà.

Rosa: Si perquè, la... la... la faena de la espartenya la cosa estae molt d'això i a Catalunya sempre se donaen més vida, no sé com dite, i ja van marxà prompte. Ma mare també va marxà, però ja estave...(bueno no s'havie casat encara) al hospital de Sant Pau en la monja, i allí és on ella se va fe molta robeta i després ho van perdre tot i avan.

Mari Carmen: Igual que a casa mon pare.

Mireia: Però després de la guerra van tornà o ja no va tornà la gent al poble?

Rosa: Mmm... pocs...Que jo m'errecordo pocs.

Mari Carmen: Si, encara se'n van anane més després, tat?

Rosa: Si. Ma cunya i tots estos quan van marxà ja eren casats.

Mari Carmen: Els anys cinquanta i tot això sèrie.

Rosa: Ja eren casats,a eren ja casats, i van marxà entonces.

Mireia: I al col·legio va disminuir també, no? La quantitat de xiquets.

Rosa: Home després... si. Però estos com quan van marxà pa el cas eren recien casats, joves, alomillo no en tenien encara de xiquets. No sé com dite, home, la mare de esta María de... que ere cosina germana de "Manolete", i cosins germans de Joaquín el de Nieves, i després cosina germana de la "Rojeta", de la mare... de la...

Mari Carmen: Si eren família de Manuela. ´

Rosa: Home claro. "La tia Rojeta" ere germana del "tio rojet". Encara me'n recordo una oració que me va ensenyà aquella, li dient Carmen. Me va di mira: Te diré un señor mío Jesucristo, i se me va quedà a la memòria i el reso totes les nits:

"Señor mío Jesucristo dueño de mi corazón,

Perdonarme mis pecados que vos sabéis cuantos son,

Os piso la penitencia, y darme la solución,

Si esta noche me muero que me sirva de confesión"

(rialles)

Rosa: La tia Carme...

Mireia: I vostè se'n recorde si hi havia diferències de quan va anà José Ramón i Rosita al col·legio a quan va anà vostè? Va canvià?

Rosa: Home clar que va canvià, molt diferent. Perquè natros no res, ui mare de déu... en tots los sentits, en el vestí i en tot. Natros on te paix que anem? Els de costura anaem a la Roca Rotja el dia de...

Mari Carmen: Santa Catalina.

Rosa: Santa Catalina.

Mari Carmen: Nosaltres a La Presentación.

Rosa: A La Presentación que això ere al novembre.

Mari Carmen: Si.

Rosa: I anaem a Sant Josep a menjar-nos la prima.

Mari Carmen: Bueno, nosaltres de tot. Hasta el Mas de Racó i tot vam anà alguna vegà.

Rosa: Natros a Sant Josep, agarradetes de la ma, de dos en dos, i les monges d'allí dalt mos feen una cosa, una prima en ametles.

Mari Carmen: I roses pa tirar-les als de la escola.

Rosa: I ja està, i res més. Natros ja no això.

Mari Carmen: Nosaltres anaem a la escola de les xiques i a la escola dels xics a tira'ls les roses que els feem.

Rosa: Què coses! Vull di que tot això va canvià i avan. La vida pos ha canviat tota, tota, tota.

Mireia: I vostè se'n recorde si algun poble no tenie cole, escola i després la va fe més cap avant?

Rosa: Això si que no ho sé... Así sempre les vaig coneixe. Ahí a on te dic, ahí damunt del mesón, Bueno del... de l'Ajuntament... ahí els més grans, mentres no marxaen a treballà o a...

Mari Carmen: I allí baix al carrer del Carmen també estave la escola de les xiques, me'n recordo jo.

Rosa: "Donya Dorotea"

Mari Carmen: Eixa, on està la casa la casa rural eixa.

Mireia: Si, ahí encara està la placa.

Rosa: Si, ahí, ahí.

Mireia: Encara està la placa que ho fique.

Mari Carmen: I després on estan els jubilats.

Rosa: Aquella foto que teniu ta mare i jo, una que estem les dos juntes, se veu la forma de vestí també. Ere una roba senzilleta, la va cosí la filla d'ella, la que se va morí, que li dient Josefina, que festejae en "Manuel de Pere". I mos ho va cosí ella, i ací com unes farandoletes i m'ho va bordà en una miqueta, no sé com si a ma "Rosita la de liborio".

Mari Carmen: Ah!

Rosa: Que ere tia de...

Mari Carmen: De Pilarín, no? De les liberianes?

Rosa: Cosina de Pilarín, cosina germana.

Mireia: I vostè que ha dit que per les vespraes feen labors. Però els homes, els xics no degueren fe labors, no?

Rosa: Suposo que no, ells degueren fe altra cosa. La dona estae castigà (rialla), tot pa casa, ho fee tot pa casa (rialla). Després allò que mos feen eixí allí a la pizarra en el, en el, natros li diem "clarión" .

Mari Carmen: Si, la tiza.

Rosa: La tiza, mira pos això.

Mari Carmen: I a resà a la capilla.

Rosa: A la capilla si, baixaem per ahí per on està el tanatori ara, per ahí on fiquen els atauds ara, per ahí hi havia unes escaletes, baixaes a baix, i de baix, de ahí unes altres escaletes que entraen a la capilla, baixaem per allí. Pel carrer també.

Mari Carmen: Si, pel carrer també. Nosaltres de tot i en velo.

Rosa: I en velo, això si. El velo dins de la bossa sempre (rialla). La hermana Consolación també cosie, a mi també me va cosí.

Mari Carmen: Si, la hermana Consolación també, si. I bordaen, "La Rochela" bordae pa la hermana.

Rosa: Ah, però aquella ere monja, però sinó ho haguere sigut... un sargento...

Mari Carmen: Valenta, valenta...

(rialles)

Rosa: Ui mira van anà Rosita i esta la morellana esta... Anita, a examinar-se a Morella.

Mari Carmen: A Morella, de lo del gradudado, Bueno entonces se die "Certificado de estudiós" primer.

Mireia: Perquè això havien d'anà a Morella, no?

Mari Carmen: Si.

Rosa: Havien d'anà a Morella.

Mireia: Això ja quan Rostia, no?

Mari Carmen: Rosita filla. ´

Rosa: A natros no anaem ja.

Mari Carmen: Elles no estudiaen res, solo la enciclopèdia eixa que hi ha ahí a ma casa que és de mon germà.

Rosa: I això ja ere pa tot i avan. I pa tota la vida.

Mari Carmen: La primera que va anà a examinar-se de este poble del col·legio va se "Pilarín la blaudia", de lo del graduado a Morella, que va pillà unes ploreres... i la hermana li die: Pues ves que aprobarás. I ere al setembre eh.

Rosa: Si, si.

Mari Carmen: Que al juliol encara no se podie, i va aprovà, i després ja van anà sempre.

Rosa: Pos estes no van aprovà.

Mari Carmen: Elles ja no van aprovà, no que Anita no va aprovà mai, no? Rosita si al setembre.

Rosa: Però després, un altre dia les va fe tornà, i no els va di res, pa que no estudiaren res diferent, i al dia després va aprovà.

Mari Carmen: A Rosita la van aprovà, Anita no. Home m'ha cosina Amparín va repetí octau. M'ha cosina Amparín el va repetí.

Rosa: Home pos claro, si ha de repetí uno pos vale se repetís, que no pase res.

Mari Carmen: I Felecitas i Marien la del sargento va se el no más, van renyí en la hermana Consolación i tot. No la van aprovà a Felecitas, a Marien si però a Felecitas no.

Rosa: Ací va vindre un dia la hermana Consolación, ací quan tena l'abuela, que açò ere la entrà, ací un quartet petitet que hi havie i açò la cuina, i ahí estae la escuradora, no te'n recordes d'això Mari Carmen?

Mari Carmen: Si, si...

Rosa: Bueno, pos va vindre i va di: Mañana tiene que ir a...

Mari Carmen: A examinar-se.

Rosa: A examinar-se. I qué haré sin preparar-se res del món? Ah, ya se apañaré... I jo ja li vaig di: Tu tranquil·la si aproves bé i sinó pos la setmana que ve, que li hem de fe (rialla).

Mari Carmen: Me'n recordo d'això. Si jo també vaig anà a Morella.

Rosa: Natros no, natros a casa i avan.

Mari Carmen: Ho van llevar-ho lo d'anà Morella quan Jose. Jose ja va se dels primers que no va anà a Morella, que per cert no te el titul perquè com no van anà i va se el primer any que no anaen se va quedà a Morella i mai el van donà el paper.

Rosa: No li'l van dona?

Mari Carmen: No el van dona, però Bueno done igual tindreu ho te.

ENTREVISTA 2: Mari Carmen Ejarque Milián

Any de naixement: 1958

Mireia: Hola.

Entre quins anys va anar a l'escola? Recordes quin any vas començà i quin vas acabà?

Mari Carmen: Uf, tenia dos anys... no els tenia, tenia anys i mig. Entonces deguera anà... el 1960 deguera anà. I vaig acabà quan tenia 15 anys, que serie... ui esque ara no... setanta...jo que sé, esque no me'n recordo ara en este moment, calcula-ho. Quan anys són?

Mireia: Espera que estic calculant-lo (rialles).

Mari Carmen: Eh cinquanta-vuit i quinze?

Mireia: Al setanta-tres.

Mari Carmen: Pos no, vaig anà hasta el setanta-quatre, crec. Setanta-quatre.

Mireia: Bueno, setanta-tres – setanta-quatre. Vale.

Mari Carmen: Hasta el setanta-cinc vaig anà eh. I después per la nit encara anaem a fer labors.

Mireia: Per la nit?

Mari Carmen: Si, después de sopar anaem a fe labors, que vaig anà dos anys, pos hasta el setanta-set.

Mireia: Ah, però això després d'acabà ja del col·legio, no?

Mari Carmen: Después del cole, si, si.

Mireia: Vale.

Mari Carmen: Però anaem allí a les monges.

Mireia: Hi havia escola al poble, no havies de marxà a un altre poble?

Mari Carmen: No, no, no. Hi havia escola al poble. Hi havia monges, eren monges on jo anava i després estae l'escola dels xics i de les xiques, a part.

Mireia: Però, la teua ere també, bueno també podies anar a les monges, no? Podies trià?

Mari Carmen: Nosaltres anaem a les monges que ere un col·legio privat, pagaem i ja està. Solo anaen xiques, els xics solo podien anà hasta que tenien sis o set anys.

Mireia: Després havien d'anà ja a l'escola normal, no?

Mari Carmen: Després se'n tenien que anar a l'escola.

Mireia: Quants xiquets i xiquetes hi havia a l'escola? Te'n recordes més o menos?

Mari Carmen: Me'n recordo de la classe de les grans, que ere a partir dels dotze anys, i ne degueren hi haure a vore... dos, quatre, sis... trenta o per ahí o més.

Mireia: I de mestres?

Mari Carmen: Eh... solo una, una monja.

Mireia: Una que portave...?

Mari Carmen: Sobre trenta xiques. I després hi havia dos classes més, que eren els més petitets i els de entremig, i una monja pa cada uno, pa cada classe.

Mireia: Osigue, tres mestres en total?

Mari Carmen: En total, si.

Mireia: Vale, anàveu tots junts a classe o vos separaven per sexe? O per edats?

Mari Carmen: Mos separen per edats.

Mireia: Però anàveu més de una edat juntes o totes de la mateixa edat?

Mari Carmen: No mesclaes, mesclaes. Hi havien de dos o tres edats a la mateixa classe.

Mireia: I Bueno, lo del sexe ja no, perquè ahí solo anaven les xiques, ja m'ho has dit antes. Vale.

I la gent que vivia als masos baixava a l'escola del poble?

Mari Carmen: Si, baixaen caminant, se portaen el dina, dinaen a alguna casa que els disaen de allí del poble, i després per la vespra se'n entornaen caminant caba el mas.

Mireia: Per què, hi havia servei de menjador? O cadascú havia de portar-se el seu saquet o fiambrereta?

Mari Carmen: Al col·legio de les monges si que teníem comedor, jo sempre vaig anà al comedor. Però, a l'escola se tenien que portar el saquet i la fiambrereta ells.

Mireia: I...les mestres o els mestres que hi havia eren del poble o eren de fora?

Mari Carmen: No... vivien allí al poble.

Mireia: Però, eren del poble o havien vingut de fora?

Mari Carmen: Hi havia un mestre que era del poble del costat, de Sorita. Però, la mestra que hi havia que li dien "Doña Soledad", eixa era de allí del poble. Això en un principi, després ja eren de fora, eh.

Mireia: I a més d'anar a l'escola diàriament feien alguna altra activitat? (excursions, passejos...)

Mari Carmen: Sí, anem d'excursió, en les monges normalment tots els anys feem una o dos excursions. Vam anar a Saragossa, a València... I després el dia que era la festa de... de lo del col·legio que se die "La Presentación" a les monges, anem a dinar per allí. I a les xiques de l'escola era "Santa Catalina" i també feien lo mateix. I els xics era "San Nicolás", i també se'n anaven a dinar per allí pel monte o per allí per el poble.

Mireia: I un poc més ja no tant parlant de l'escola. Quan es va començar a notar al poble l'èxode rural? I quines conseqüències va tindre per a les escoles? És a dir, tu te'n recordes quan la gent va començar a marxar del poble i això en que va repercutí al poble?

Mari Carmen: De les meues amigues que jo tinc, se'n van anar casi totes. Una se'n va anar a Madrid, unes altres a València, les altres a Barcelona... quan va arribar el moment de que tenien que estudiar i se'n tenien que anar fora del poble quan tenien onze anys, perquè entones el batxiller se feu, als deu anys el ingrés i als onze el batxiller, se'n van anar. I ja va escomençar a baixar l'escola, l'escola i ja mira desapareix casi.

Mireia: I un poc, quines conseqüències va tindre això per l'escola?

Mari Carmen: Mira, les monges van tindre que tancar ja el col·legio perquè se van quedar sense xiquets. I ja... sobre l'any vuitanta-tres o això va ser quan elles van tindre que tancar l'escola. I ja els van traslladar a tots a les escoles públiques igual que hi ha ara.

Mireia: I recordes si algú que estudiava en tu se'n va anar a estudiar secundària, (bueno després de lo que se podia estudiar así) a Castelló, o a Morella, o a Tortosa, o Alcanyís?

Mari Carmen: Sí, sí que me'n recordo sí. Mira, eh la mare de Ana la teua amiga, Pili.

Mireia: Sí.

Mari Carmen: Se'n va anà a Alcanyís a acabà batxiller i después va fe magisteri. I jo per exemple, vaig fe prime i segon de batxiller en les monges, i ella també. I anaem a examinar-nos al institut de Tortosa.

Mireia: I de què vos examinàveu allí?

Mari Carmen: Eh... jo que sé. Perquè la monja va fe un acuerdo en els capellans que hi havia allí.

Mireia: Ja, ja. Però de què vos examinàveu? Què vos feen anà una vegà al any?

Mari Carmen: Una vegà al any. Teniem que preparar-nos... mos feen un examen de gimnasia, después teniem que preparar les labors i portà totes les labors que havíem fet durant tot l'any, presentar-les allí al examen. I después de totes les assignatures, feem un examen pa tot l'any.

Mireia: I vas notà la diferència de quan va anà al col·legio eh Alicia i Jose a quan vas anà tu?

Mari Carmen: Si claro, molt se notae.

Mireia: De la quantitat de xiquets...

Mari Carmen: Si, si, si... quan ells van anà ja havie baixat molt, ja hi havia poquets de xiquets. Alicia (naix 1982) per exemple, només eren quatre del seu curs, Jose un poc més, Jose (naix 1977) eren set o vuit.

Mireia: I quan ells ja van començà a vindre xiquets i xiquetes d'altres pobles o encara no?

Mari Carmen: Si, quan Jose anae encara a les monges, va escomençà a baixà els de La Todolella, i después ja van vindre els de Villores, els de Ortells, els de Palanques... tots allí al poble.

Mireia: I recordes si algun poble va crear l'escola nova o tots els pobles tenien escola?

Mari Carmen: Jo crec que ja tots en tenien eh, d'escola, si tots en tenien.

Mireia: I un poc tornan a lo dels pobles que van vindre, bueno als xiquets i xiquetes que van vindre dels altres pobles, tu te'n recordes si els van ficà ajudes pa el transport o si els tenien que baixà o alguna cosa aixina?

Mari Carmen: Prime, els baixaen els pares, i els pujaen, venien a buscar-los... i después ja van ficà el transport escolar. Però, als pares crec que els pagaen el viatge per puja i baixà els xiquets eh a Forcall.

Mireia: I tenien el menjador así ja o van tindre que esperà?

Mari Carmen: Si, menjador, si. Com a les monges sempre en tenien i después a l'escola també.

Mireia: I els xiquets i xiquetes que van baixà dels altres pobles van anà directament a l'escola pública o van anà alguns a les monges i els altres a l'escola pública?

Mari Carmen: No, prime van baixà tots a les monges. Els que baixaven de la Todolella?

Mireia: Si.

Mari Carmen: Venien a les monges. Perquè entonces solo baixaen ells i después ja a l'escola pública.

Mireia: Val, doncs ja està, perfecte. Moltes gràcies.

Mari Carmen: Molt bé.

ENTREVISTA 3. Marisa Grifo Ortuño

Any de començament de la docència: 1978

Mireia: Bona vesprada Marisa.

Marisa: Bona vesprada.

Mireia: Quan va començar a ser mestra? I fins quan va estar en actiu?

Marisa: Vols dir quan vaig acabar la carrera o quan vaig començar a treballar?

Mireia: Quan va començar a treballar.

Marisa: Pues jo vaig començar a treballar el desembre del setanta-vuit, pot contar si vols des de el setanta-nou. I vaig acabar pues el dos mil setze.

Mireia: I vas treballà sempre al mateix poble o...?

Marisa: Pràcticament... bueno jo soc d'Almassora primer que res, osea jo soc d'esta zona perquè vaig pujar a treballar, per situar-nos un poquet. Jo, la primera vegada que vaig treballar, vaig treballar com a interina als Rosildos, no mentirà, primer viag treballar en Ribesalbes, el que pase que a Ribesalbes vaig estar dos mesos, i de Ribesalbes me van passar als Rosildos hasta final de curs. En Ribesalbes vaig tindre... casi sempre he treballat en escoles unitàries. En Rosildos ja vaig tindre una escola unitària, que tindria no sé exactament, tindria sobre uns vuit xiquets, i teníem que donar totes les assignatures, perquè en aquella època t'ho donaves pràcticament tu tot. I després ja de allí dels Rosildos, en setembre ja vaig pujar a La Mata. Vaig vindre a La Mata que això sèrie ja en el setanta-nou/vuitanta. I per casualitat vaig conèixer, que mos ha passat a moltes (rialles), al que tenia que ser el meu home i entonces pues ja no he eixit de la comarca. Vaig estar eixe any a La Mata, el segon vaig anar a Villores, de Villores vaig passar a Sorita, de Sorita vaig tornar a Villores, i després vaig tornar a La Mata, de la Mata vaig passar un any a Morella, i després ja m'ha quedat sempre en La Mata.

Mireia: Si, si.

Marisa: Osea, que eixa ha sigut un poc la meua trajectòria, però he estat casi sempre ne escoles unitàries.

Mireia: I quan va començar a treballar a l'escola la quantitat de xiquets i xiquetes era més o menys que quan va acabar la seua docència?

Marisa: Es que ací en La Mata ha sigut sempre segons la època. Al ser unitàries, perquè quan vaig començar a treballar, després ja van canviar les coses, però entonces ere quan encara estave en marxa la EGB, que entonces la segona etapa anava a Morella i a les escoles sols teníem fins cinquè. Coneixes eixe procés? Que entonces tenies primera etapa i segona etapa.

Mireia: Si.

Marisa: En la primera etapa era fins a cinquè, i eixos estaven en La Mata i en els pobles, i la segona etapa ja és quan estave l'escola llar de Morella. Entonces... jo pense que tindria así... si tinc la llista de tots els anys el que passa que no les tinc ací ara, tretze o catorze xiquets tindria, el que passa que entonces teníem de tots els cursos i tu soles. Tenies de tots els cursos i te donaves tu totes les assignatures, no tenies ajuda de cap... no existien entonces ajudes de cap puesto. Ni venien psicòlogues ni res de res. Això si que era escola unitària, unitària.

Mireia: Unitària, unitària.

Marisa: Quan vaig passar a Villores, que estaven més o menys igual, però entonces ja vam aconseguir que la segona etapa estiguera als pobles. Entonces a partir d'entonces ja tenien que anar hasta vuitè. El que passa que vam estar molts anys que la segona etapa depenia de Morella. Entonces, els xiquets els exàmens, les avaluacions.... els exàmens d'avaluació i els de final de curs, en els enviaven de Morella. I el examen de final de curs, que era de tot,estic parlant de sisè, setè i vuitè eh, anàvem a fer-lo a Morella. Era com si ens examinaren a nosaltres i als xiquets. Perquè tu imaginat a un xiquet que jo li havia ficat un vuit que allí me traguera un quatre...

Mireia: Si, si...

Marisa: Pa vore com eren entonces les coses. Hasta que al final vam aconseguir funcionar de manera més autònoma. I després ja quan va vindre la ESO, ja sas que...en la ESO se'n anaven a Morella. Però ací, ací pràcticament no se'n han anat mai a Morella. Se'n anaven a Morella: Cincorres, Portell, i Sorita crec que també. Però lo que és La Mata, Olocau i Forcall, hasta fa uns pocs anys no se'n anaven a Morella.

Mireia: Si, si, d'això si que me'n recordo.

Marisa: Vaig aconseguir que estigueren als pobles. Però entonces ja estaven les mestres tutores, i els especialistes.

Mireia: I un poc, amb la marxa de les famílies a les ciutats molts col·legis es van veure obligats a tancar. Quines van ser les conseqüències? I quines mesures es van portar a terme per tal de solucionar aquest problema?

Marisa: Si, bueno això va ser un poc més la política educativa que hi havia en eixos moments, perquè hui en dia, en cinc xiquets t'aguanten l'escola.

Mireia: Ja.

Marisa: I va ser la política educativa que hi havia en eixos moments, que això. En La Mata, vam passar de tindre una unitat a tindre dos, me van augmentar els xiquets i entonces vam passar de una unitat a tindre dos. A La Mata ens van llevar una unitat i van tancar les escoles de La Todolella i Sorita. Passa que entonces va hi haure un moviment per part dels ajuntaments i l'escola de Sorita i la que m'havien llevat de La Mata, vam aconseguir recuperar-les, però La Todolella ja no ha tingut més escola.

Mireia: Ja no.

Marisa: La Todolella ja van decidir baixar a Forcall. Va ser política educativa i moviments dels ajuntaments. I després ja nosaltres hem anat mantenint les dos mestres, al tornar els que anaven a Morella, va augmentar altra volta el numero. Jo en La Mata he tingut hasta vint-i-tres.

Mireia: Si, si, si.

Marisa: Va augmentar el numero, i de ahí que mos van ficar els dos mestres. Però va ser un poc de política educativa.

Mireia: I un poc els pobles que van tancar com, per exemple, Todolella, Villores, Palanques que se van quedar sense col·legi, quines van ser un poc les conseqüències? O quines mesures es van portar a terme per tal de solucionar aquest problema?

Marisa: El transport escolar i el menjador. Però jo sempre he considerat que molts molts dels que se'n van anar, Villores no tant, però La Todolella, molts dels que vivien allí al baixar a Forcall a l'escola van baixar a viure allí, perquè molts la seua vida transcorria més a Forcall que a La Todolella. Jo es que pense que si se tanca l'escola d'un poble... jo es que sempre he sigut molt de lluitar per les escoles dels pobles, entonces si tanca l'escola d'un poble, la vida del poble se'n va, se perd molt la identitat.

Mireia: Si, si...

Marisa: Entonces...jo sempre he sigut de lluitar per a que els xiquets no isquen del poble. Jo vaig lluitar molt per eixa segona etapa als pobles.

Mireia: Si, si. I potser que la conseqüència més notòria és això, no? Que moltes famílies van marxar...

Marisa: La pèrdua d'identitat d'un poble. Perquè al final tu si passes més temps a un altres poble, pues tens allí els amics... el poble perd un poc la essència, i tendissis més a anar a l'altre poble. Entonces, La Todolella, Palanques i Villores han anat molt a menos, en molt d'eixos xiquets viure a Forcall, osea que este ha crescut. I ja el menjador l'han tingut gratuït.

Mireia: A finals dels anys setanta, es va portar a terme la "compensatòria", en que consistia?

Marisa: Vale, la compensatòria, jo te puc explicar un poc la compensatòria i el PAEP. Tu saps lo que és un PAEP.

Mireia: No.

Marisa: Quan jo vaig arribar hi havia un projecte de compensatòria en Morella. Era una sèrie de mestres, que ajudaven un poc als xiquets que anaven un poc...retardats. Jo no sé, per lo menos en aquesta zona si això va servir pa molt, de lo que jo m'arrecorde no va servir pa molta cosa.

Mireia: Ja.

Marisa: Després, al vindre ja especialistes, se va fer un PAEP, un PAEP és un Projecte d'Educació Preferent, era lo que volia dir. El vam fer alrededor dels anys noranta. Primer ens vam reunir els pobles, més que res, que teníem afinitat, i en mestres que foren definitius, perquè clar el problema d'aquesta zona sempre ha sigut que hi ha molts interns.

Mireia: Així és.

Marisa: I que pase que estàvem en la segona etapa, i a la segona etapa feien falta uns especialistes, perquè no podíem donar abasto. Jo donava totes les matèries, però per exemple, una d'anglès no la podia donar. Entonces, d'ací de la comarca, el primer PAEP que va eixir va ser una unió de pobles un poc... Cincorres, Portell i La Mata. El vam fer me paix que seria l'any noranta-uno/noranta-dos, i entonces lo que feem era un projecte que ens donaven uns diners, i tu demanaves un professor d'ajuda. Entonces al professor 'anglès ens els donaven, i li teníem que pagar unes itineràncies. Era una unió de pobles, però no és com el CRA de avui en dia, nosaltres sols funcionàvem com a unió per a tindre eixe professor conjunt.

Mireia: Ah.

Marisa: I entonces cada poble tenia la seua direcció pròpia. Això ens unia, i ens donaven uns diners...

Mireia: Però, cadascú la seua direcció.

Marisa: I aixina podíem tindre un especialista d'anglès. Després ja va durar molts anys, fins als anys... si nosaltres fam fer el PAEP... fins a crear el CRA.

Mireia: I quins suports tenien les escoles rurals, unitàries o dels pobles de la zona?

Marisa: Primer pràcticament no teníem cap ajuda, perquè el psicòleg pujava de Vinaròs, però no pujava mai. Logopeda, primer no hi havà, i després vam tardar molts anys a tindre'l, ja va ser quan vam començar en els PAEP, que pugava la logopeda, però sempre han vingut del ESPEP de Vinaròs.

Mireia: Potser que fins als noranta no hi havia molts suports, no?

Marisa: No, no. Hasta els noranta suports pràcticament ningun.

Mireia: I quins altres canvis més o menys importants o destacables recorda que succeïren a l'escola durant el període en que vostè va ser mestra?

Marisa: Pues hem passat de... jo pense que hem anat sempre a millor. Hem passat de no tindre pràcticament material, no tindre ni... que ho tenies que fer tu tot, jo per exemple, la primera fotocopia al centre la vaig fer a l'any noranta-dos... no teníem ni telèfon del centre... Ja després hem tingut ajudes per a material, especialistes per tota la comarca... ja en els CRA un logopeda per centre, i hem tingut molta més ajuda que al principi, jo he arribat a tindre vint xiquets i donar jo soles totes les assignatures, hasta que ja després en van ficar dos. Es que això del numero de xiquets así en estos pobles depèn molt de l'any. Al ficar el menjador a Forcall, també es va notar molt als pobles del costat. I després mentre hem tingut segona etapa, hem tingut prou xiquets també, perquè el llevar la segona etapa dels pobles també s'ha notat molt. I ja en el 2004 l'inspector ens va dir que ell veia convenient crear un CRA. I primer es va crear el nostre (CRA Els Ports), i després l'altre (CRA Celumbres).

Mireia: Un poc aquesta és més relacionada en l'escola llar de Morella. Es va crear en motiu del tancament d'escoles?

Marisa: L'escola llar de Morella va sorgir quan se'n van anar els xiquets de segona etapa, en els anys setanta. Primer anaven a els xiquets a lo que era l'escola, lo que són "Els Selesianos" i les xiquetes anaven a la residència. I entonces se va fer pa lo que era la segona etapa, i com sempre ha hi hagut xiquets d'escoles que han anat a Morella, per això estava l'escola llar. Perquè clar, si tu obligues a uns xiquets a marxar tota la setmana a Morella, els has de donar un lloc on dormir.

Mireia: Clar.

Marisa: Així que això es va fer quan se va ficar en marxa la EGB, que els xiquets de sisè, setè i vuitè passaven a Morella. Primer ho portaven les monges, i després ja se va posar dins l'escola. I després ja quan el batxiller també, perquè sinó no hi havia prou xiquets per a que poguera funcionar. La Pobla de Benifassà crec que també van estar un any a l'escola. I després se va pelejar per a que no marxaren tota la setmana i que anaren i tornaren tots els dies. El primers en aconseguir-ho van ser Forcall i en La Mata, i després ja se va aconseguir pa els pobles que estaven més lluny, Olocau. Portell no va voler anar totes les dies, i se quedaven tota la setmana.

Mireia: Si, hasta fa... si.

Marisa: Se va fer pa entonces.

Mireia: Doncs, ja estrie. Moltes gràcies.

Marisa: De res, espere que t'ajude en alguna cosa.

ENTREVISTA 4: Carmen Carbó Porcar

Any de naixement: 1944

Mireia: Hola, bona vesprada. Se'n recorda entre quins anys va anar a l'escola, el any de començament i el d'acabament?

Carmen: Vaig començà el quaranta-set i vaig acabà el cinquanta-vuit.

Mireia: I suposo que va anar al poble a l'escola?

Carmen: Si al poble, jo estava al poble. Anàvem al col·legio de les monges.

Mireia: I més o menys se'n recorde de quants xiquets i xiquetes hi havia a l'escola?

Carmen: Ah pos degueren hi haure entre vint o trenta, però solo xiquetes, perquè els xics anaven a una altra classe.

Mireia: Anàveu tots separats des de sempre o quan éreu petits estàveu tots junts?

Carmen: Ui, quan érem petits no me'n recordo. De quan vam començà més anàvem solo xiquetes.

Mireia: I mestres quants hi havia?

Carmen: Dos monges, "la hermana María" i "la hermana Consolación". I els xiquets degueren anà a una altra classe.

Mireia: I la gent que vivia als masos baixava a l'escola del poble?

Carmen: Posa això, si que ja no t'ho se dir. Perquè quan jo anava al col·legio no hi havie molta gent als masos que tinguere que baixà al col·legio.

Mireia: I d'uns altres poble sap si venie gent?

Carmen: No me'n recordo que vingueren d'uns altres pobles, solo anàvem els del poble i aban. I anàvem tots junts de tres o quatre cursos.

Mireia: Hi havia servei de menjador? O cadascú havia de portar-se el seu saquet o fiambrereta?

Carmen: No, no. Cadascú se'n anave a dinà a casa, i a les tres tornàvem al col·legio.

Mireia: No tenien cap servei de menjador?

Carmen: No, no, entonces no. Cadascú a sa casa.

Mireia: I els mestres eren del poble o eren de fora?

Carmen: Pos els mestres devien se de fora. Jo com anava a les monges, eren de fora però estaven allí al col·legio perquè estaven al convent.

Mireia: I a més d'anar a escola diàriament, feien alguna altra activitat? (excursions, passejos,...)

Carmen: Si, anàvem a passejà per algun puesto, i després per la tarde feem labors.

Mireia: I pel mati que feu? Classe de matemàtiques, lletres...?

Carmen: Muy bien, tot cosetes d'eixes, i normalment per la tarde a fe labors.

Mireia: I vostè, se'n recorde quan es va començar a notar al poble que la gent va començà a marxà?

Carmen: Ai pos això, encara va tardà. Perquè quan jo hi havie moltea gent, moltes xiques i això. Molt més que ara.

Mireia: I eixe canvi, de quan va començà la gent a marxà, quan se va notà? Sobre quins anys?

Carmen: Pos això... quins anys serie... pos catorze... el anys seixanta i pico.

Mireia: Cap a els anys seixanta, no?

Carmen: Si.

Mireia: I això va tindre algunes conseqüències per a les escoles? Per exemple, les monges van aguantà molt de temps o ja prompte van tindre que tancà?

Carmen: Les monges encara van aguantà, perquè van aguantà molt.

Mireia: I recorda si algú que estudiava amb vostè se'n va anar a estudiar a Castelló, Morella, Tortosa o Alcanyís...?

Carmen: Algú marxave a estudià a Tortosa, però a Morella va se més tard. Hasta els catorze tots estàvem al poble.

Mireia: I quan vostè si algú volie continuar estudiant marxaven a Tortosa, no?

Carmen: A Tortosa.

Mireia: I podien marxar també les dones o solo marxaven els homes?

Carmen: Normalment marxaven més els homes a estudià a Tortosa, i després de ahí eixien capellans.

Mireia: Tampoc ere una formació que no fore la de capellà, no?

Carmen: Si no ere cosa d'eixa no marxaven.

Mireia: Va notar diferències de quan va anar vostè al col·legi i de quan van anar Mari Trini i Miguel Angel?

Mireia: Si, entonces si. Entonces anaven primer a les monges, i després ja als mestres. I quan van anar ells ja van començà a vindre xiquets i xiquetes d'uns altres pobles o encara no?

Carmen: Encara no, encara no. Encara va tardà molt més. Perquè cada poble se estaven al seu. Ja va se molt més tard quan van començà a vindre dels pobles.

Mireia: Deguere se potser més pa quan ma germana, cap a els anys vuitanta?

Carmen: Si, una cosa aixina.

Mireia: I recorda si algun poble va crear escoles noves? O tots els pobles tenien col·legi?

Carmen: Cadascú se quedave normalment al seu poble. Ha sigut ara molt més tard quan els han agrupat.

Mireia: Val, pues ja estaria. Perfecte tia.

ENTREVISTA 5: Carmen Porcar Boix

Any de començament de la docència: 1967

Mireia: Quan va començar a ser mestra de Cincorres? I fins quan va estar en actiu?

Carmen: Pues farà... que vaig començà de mestra a Cincorres... cinquanta-tres anys.

Mireia: I fins quin any va estar? Se'n recorda?

Carmen: Quants anys vaig està?

Mireia: Si.

Carmen: Vaig està...

Mireia: M'ho pot repetir, per favor? Es que no l'havia escoltat.

Carmen: No s'ha escoltat? Pos te dia que farà cinquanta-tres que vaig vindre a Cincorres. Que me vaig jubilà... M'has preguntat quan me vaig jubilà, no?

Mireia: Si.

Carmen: Fa vint anys que me vaig jubilà.

Mireia: I quan va començar a treballar a l'escola, la quantitat de xiquets i xiquetes era més o menys que quan va acabar la seua docència?

Carmen: Quan vaig començar eren molts més. Més alumnes que quan vaig acabà, sempre. Entonces hi haurien per lo menos... Entonces estaem, eren classes que ere com si forem unitàries. Hi havia dos classes de xics, no eren mixtes les classes, els xics a un puesto i les xiques a un altre. Hi havia dos classes de xics en dos mestres. I després les xiques. Una de pàrvuls, i després natros érem... agarraem per edats, perquè quan eixien de pàrvuls, si hi havia en total per exemple, seixanta alumnes.

Mireia: Si.

Carmen: Pos agarraem trenta una i trenta l'altra. Pos, per exemple agarrae una els de onze anys que eren 14 i després anave agarran dels altres cursos hasta que arribave a trenta, i ja els altres trenta l'altra. Entonces ací en Cincorres hi havie dos de homes i tres de dones. I després ja se va fer l'escola mixta i entonces ja anaven homes i dones tots, pos com ara.

Mireia: Si. Amb la marxa de les famílies a les ciutats molts col·legis es van veure obligats a tancar. Quines van ser les conseqüències?

Carmen: Espera que no t'he entès.

Mireia: Que amb la marxa de les famílies a les ciutats molts col·legis es van veure obligats a tancar, és a dir, va hi haure pobles que van tancar els col·legis. Quines creu que van ser un poc les conseqüències o les mesures que es van portar a terme per tal de solucionar aquest problema?

Carmen: Pos això va ser molt fàcil ací en Cincorres. Ací en Cincorres quan jo vaig vindre hi havie fabricació, unes naves molt grans que treballaven el cotó. Entonces la gent tenie faena. Els homes se'n anaen a Alemanya a la "greda". Tu saps lo que és la "greda", no? Perquè per ací s'ha nombrat, no?

Mireia: Si.

Carmen: I después ja, después Alemanya. I les dones aprofitaen la fàbrica, i anaen a la fàbrica. I clar al tancar-se les fàbriques les dones se van quedar sense treball, els homes que havien anat a Alemanya van vindre, i com allí havien guanyat algo de diners, lo que van fer va ser, comprar-se un piso a Castelló o a Vinaròs. Molts a Castelló, i a Barcelona, bueno Catalunya en general. I els pobles ja poc a poc van anà despoblant-se, despoblant-se i ja se van acabar de tancar-se les fàbriques i ja van acabà de marxà. Els que se van quedà al poble se van dedicà a la granja i a l'agricultura.

Mireia: Si, si.

Carmen: I aixina cada vegà se va anà despoblant més, i més. I al final ja no... Mira matricules jo te puc dir datos de l'anys... espera... mira en el any vuitanta-cinc...

Mireia: Si.

Carmen: De matricula en teníem en tercer, sense contar els altres cursos pos érem catorze o quinze, en l'any vuitanta-cinc.

Mireia: Si.

Carmen: Després ja, en el anys vuitanta-cinc en tenia catorze de matrícula, això en tercer curs i en segon curs... espera... Després l'any de després... el vuitanta-cinc he dit, no?

Mireia: Si, el vuitanta-cinc.

Carmen: En el vuitanta-vuit ja en el tercer curs en hi havia catorze, i en segon curs ja solo hi havia dos aquell any.

Mireia: Ja va començà a baixà.

Carmen: Ja va anà baixant. Osigue aixina t'aniria dient... després ja en el segon curs de l'any noranta, els de segon curs eixos dos ja van passar a tercer, i ahí va tornar a pujar un poc i en segon hi havia deu. I aixina va anà reduint-se. En el noranta-quatre ja en segon curs entren solo quatre.

Mireia: Se va reduir ja molt.

Carmen: I en el noranta-quatre/noranta-cinc al quart curs hi havia quatre xiquets, en primer uno, en segon cinc.

Mireia: Ja va anà baixant.

Carmen: Ja van baixant ja. I ja els últims anys mos vam quedar dos mestres. Ahí hi havie una de Forcall, tu coneixeries a Rosa Martí.

Mireia: Si, eixa va ser mestra de ma germana i de mon germà.

Carmen: Va està ací, i després de ací se'n va anà ahí. (Em pregunta sobre Rosa). Bueno continuem en lo nostre.

Mireia: I més els anys anteriors quan encara no ere tan normal fer una carrera universitària o marxà fora a estudià si algun alumne o alguna alumna tenia possibilitats de seguir estudiant –per tindre bon cabet-, com se solucionave des de l'escola?

Carmen: Pos ací d'estos últims la majoria ja van marxar tots a fer carrera, tots tenen les seues carreres fetes. I al principi ho sol·licitaen els pares, presentaen els ingressos, però l'escola ja no me'n recordo si interveníem molt o poc, ho firmaem això si.

Mireia: I quins suports tenien les escoles rurals, unitàries o dels pobles de la zona?

Carmen: Pos mira, les escoles de la zona teníem un PAEP, entonces mos ajuntaem tots, normalment ací a Cincorres, venien... eu fèiem sempre en dimecres. Feiem un dia pel mati una hora més, pa compensà... a la setmana fèiem dos hores més per a compensà el dimecres per la tarde que venie el inspector i mos reuníem de Portell, La Mata... tots els poblets, Forcall, tots. I fèiem projectes, i pos fèiem programacions i tot junts. Els inspectors estaven escantats quan pujaven ací se emportaven tots els materials pa proposar-ho a altres puestos. Un PAEP se die.

Mireia: I de tot lo que és la seua etapa de mestra, quins canvis vostè destacaria o recorda que van succeir de quan va començà a quan va acabà?

Carmen: Al final ja anem molt en els ordinadors i les calculadores, i jo me queixava molt perquè els xiquets antes pareixie que es desenvolupaven molt més, però després ja va vindre "la maquineta", els ordinadors... no sé va ser un canvi que no me va agradà massa pa la escola. I ara tots ho manejen a la perfecció des de ben petits.

Mireia: Si, si, ara tos ho porten súper bé.

Carmen: Ara de maravilla. Perquè jo tinc ara els meus nets que ja no treballen per llibres, ara tenen la tablet i... este mateix mati estaen connectats en la tablet pa fe treballs. Jo he notat eixe canvi. Bueno, i la disciplina, al principi ere meravellosa, però ara últimament... Ací a Cincorres no mos podem queixà, que tots se queixaven i ací a mi sempre me van respectà. Jo en eixe aspecte no vaig tindre problemes. Ara mateix mirava les notes que els ficava, i els meus nets feien "abueta quines notes ficas" i jo perquè s'ho mereixien.

(rialles)

Carmen: Jo vaig estar molt contenta. Ací va passar un cas molt graciós, com els pares van marxar a treballar a Alemanya, se van donar conte que: el que sabie o tenie una carrera tenien bona faena i estaven ben col·locats, i els que no... a picà. Entonces el interès dels pares ere que els xiquets aprengueren. I els repassos estaven prohibits, però els pares volien igual que en ferem perquè volien que aprengueren.

Mireia: I de l'escola llar de Morella se'n recorda un poc el motiu per el qual es va crear? Va influir el tancament d'escoles?

Carmen: Ací ens vam quedà dos mestres només. Érem Rosa i jo soles. Antes érem cinc, tres dones i dos homes, i de cinc mos vam quedane dos. Després va hi have una època, antes de marxà Rosa, que se va tornà, no sé van tornà a hi haure més xiquets, i van obri el parvulari, i mon vam quedane en tres, dos de grans i el parvulari.

Mireia: Si, si. Com ara.

Carmen: Ara no sé, però en aquella època a Forcall va ser quan van marxà les monges i ja se va quedà solo la escola. Ahí hi havia entonces igual casi cinc mestres. I ara ja pos se va reduí.

Mireia: Pues jo ja estaria, les preguntes. Moltes gràcies.

Carmen: No, no, no les mereixien.